

ERDÉLYORSZÁG TÜNDÉRORSZÁG

MESÉK, IGAZAK,
APRÓKNAK, SERDÜLTEKNEK

IRTA
GYARMATHY ZSIGÁNÉ

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI
RÉSZVÉNYTÁRSULAT KIADÁSA
1900

TARTALOM

Előljáró beszéd.

I.

Körös völgye.

II.

Annuska.

III.

Bertuka.

IV.

Janka néni.

V.

Sebesvár.

VI.

A hol én lakom.

VII.

Életem legnagyobb eseménye.

VIII.

Kalotaszegi gyermekek.

IX.

Az Erzsike madara.

X.

Az Erzsike foga és az egérke.

XI.

Gyere haza.

XII.

Két kis főherczegnő.

XIII.

Erzsike.

XIV.

Etuska.

XV.

A hol még Zsófi néne is tanul.

XVI.

A pihenés.

XVII.

Az öngyilkosok.

XVIII.

A tanulótársak.

XIX.

Két bánffyhungyadi fiú.

XX.

Debreczeni Márton.

XXI.

Vasvári Pál.

A JANKA NÉNI NÖVENDÉKEINEK
SZERETETTEL

GYARMATHY ZSIGÁNÉ.

Előljáró beszéd.

Erdélyország tündérország. Azt mondják, hogy személyesítője Tündér Ilonának.

Jertek hát, ifjú csemetéi a magyar földnek, hadd vezesselek be tündérországba; igaz, hogy most egyelőre csak Bánffy-Hunyadig, Kalotaszeg vidékéig megyünk; de odáig nagyon bájos út vezet, ott pedig látunk olyan festői szép népet, hogy bizony érdemes azt megnézni.

Aztán az apróbbakat otthagyjuk, akár a tündérektől lakott Körösvölgyben, akár a kalotaszegi gyermekek víg társaságában, hadd meséljenek, játszódjanak, míg mi felkeressük azt a nagy erdőt, hol hajdan a két kis jobbágyfiú marhákat őrzött; aztán elszöktek tanulni és nevezetes emberek lettek. Azután megyünk a havasok felé, a regényes »Szamosél«-ig, hol a harsogó víz partján a lángeszű, nagytudományú Debreczeni Márton álmodozott kis fiú korában. És még bellebb hatolunk a havasok mélyére, oda, hol zúgó fenyvesek alatt egy nagy közös sírhalom borul az elesett hős ifjak poraira. Vasvári Pál, az ifjú hős, és társai alusszák itt örök álmukat. A kegyelet el nem hervadó virágaiból tegyünk koszorút e sírra - jertek!

I. Körös völgye.

Közületek a legkisebb is átlépheti a Körös vizét itt, a hol fakad. Az a hely pedig Bánffy-Hunyad mellett van: Körösfőn. Csak úgy bujdos a zöld fű között a piczike ér; aztán mind nő, nő és Csucsánál már akkora, hogy fodros vizén tutajok úsznak; aztán folydogál szép csendesen a bájos Körösvölgyön tovább. Mert a Körösvölgy igazán szép egy völgy: azon végig kell utazni. A ki velem jó, elviszem a kis Tündérvárig, onnan indulunk ki, beutazzuk az egész Körösvölgyet.

Azt mondja a rege, hogy hajdan tündérek lakták ezt a völgyet: vadvirágok kelyhén volt az éjjeli pihenésük, az édes otthonuk; de télire beköltöztek az iczi-piczi Tündérvárba. A Körös vize felett van egy óriás szikla, annak a közepén a sima sziklaoldalhoz tapasztotta valami tündérkéz azt a piczi várat, a minél kisebb vár nincs ezen a világon. A »Tündér«-várral szembe mohás hegyről omlik alá egy gyönyörű vizesés, mintha csak a tündéreknek akarna kedveskedni. A fehér gyöngyös vizeséshez rézsutosan áll a »Két püspök.« Kősziklából van a leomló talárjok is, a püspöki süvegök is; kezet adnak egymásnak és kő a kezük is; de a madarak igazi madarak, a mint ott csicseregnek a kőpüspökök vállán. Vajjon az iczi-piczi Tündérvár lakóiban, vagy a vizesés ragyogó kristályában gyönyörködik mindig, mindig a mozdulatlan két püspök?

Úgy mondják, mióta vasut van és vonatok dübörögnek át a völgyön, a tündérek csak eltűntek, nem szeretik a széngőzfüstöt, aztán vonaton sem utaznak soha.

Pedig a tündérek nem tűntek el és most is láthatják azok, a kik szeretik - de igazán szeretik - a hegyet, völgyet, vizet, vadvirágot és az eget. Én nagyon szeretem, s azért láttam is sok-sok tündérkét a Körösvölgyben.

Egyszer éppen így történt az:

Bucsánál kiszálltunk a vonatról és gyalog mentünk a Körös partján. Szép tavaszi reggel volt; a víz fodrain ezer meg ezer kis aranycsolnak ringott; fehértollú fecskék suhantak az aranycsolnakocskák felett és a vizen túl fehér virágban ringtak a kökénybokrok s az aljában fiatal pázsit zöldelt; aztán mintha aranyos zöld fátyol lebegett volna mindenfelé. Egyszer csak a zöldes fátyolon át meg-megcsillant valami: előbb egy, kettő, azután sok, sok; ki sem tudom mondani hány. Bizony tündérek azok! Már a lehelletüket is érezni lehet, s ha azt megéreztek, akkor már látjuk habruhájok lebbenését, aranyhajuk csillogását, s tündérrillat terjeng mindenfelé és az olyan édes: jobb mindennél.

II. Annuska.

Annuska lakik legközelebb Tündérvárhoz s a tündérek bizonyosan szeretik is nagyon ezt az aranyhajú kis szomszédasszonyukat. Mikor azon a tavaszi reggelen Annuskájékhoz mentünk Bucsára, meglestem a dolgot és láttam is valamit; most már Annuska is megtudhatja, hogy mit?

Jártunk, keltünk a halastavak között, - mert az Annuska édes apja sok, sok tavat készíttetett a pisztrángoknak és más halaknak. Tiszta érczfényű vizek ömlöttek, zubogtak a tavakba; ezüsthény áradt a zöldelő nyírfák fehér törzsei között és Annuska futott, futott fel a hegynek, honnan a forrás vize csörtet alá a piros pettyes pisztrángokra. Dús szőke haja utána lebegett és a virágos fákról felrebbentek a tündérek, leszálltak az Annuska aranyhajára és ott csillogtak, ott himbálóztak és az nagyon szép volt: én láttam...

És azóta is, midőn a tündérek végig röpdösik körösvölgyi birodalmukat, meg-megpihennek a kis szomszédasszonyuknál.

Néha bolondos vidám dolgokat művelnek. Az Annuska édes apja készített sok szép csodátárgyat aranyos nádakból; mikor a tündérek fáradtak, szépen összecsapják fényes fátyol szárnyacskáikat, betelepednek egy-egy kis fonatos nádkosárba, a karosszékek domború aranyrózsái közé és úgy pihennek. Gyorsan megy náluk a pihenés, csakhamar felröppennek és kezdenek bujósdi játszani a székek és diszes kosárkák hézagai között: - No, kapj meg, Annuska! - És szökdécselnek erre, arra, s ismét csak eltűnnek. De a spanyolnád-fonatosok, az a sok gyönyörű dolog ott marad és várja a tündéreket bujósdi játékokra és még vár valamit - vevőket. Mert hát a székek, asztalok és kosárkák is szeretnének már egyet utazni: szétnézni a nagyvilágban; ők nem tündérek és így szívesen robognának a vasuton.

III. Bertuka.

A Boncza vár nem is vár; hiszen a várak szürkék, komorak szoktak lenni, ez a bástyás szép épület pedig olyan vidám, olyan derűs, hogy éppen oda talál a Körösvölgy kellős közepébe. Virágot sem láttatok annyit, olyan szépet, mint a fehér vár körül virulókat. Fehér is van, piros is van, rózsaszín is van, de azért a vár legszebb virága mégis csak a kis Bertuska. Nézzétek csak, éppen oda van dőlve a kerítéshez és ragyogó nagy szemével a távolba tekint, mintha a zöld hegyek felett, a kéklő égből várna valakit; talán azt a fiatal szép mamát, a ki elszállt az égbe? elvitték az angyalok. És a kit az angyalok elvisznek az még a kis leányához sem jöhet vissza. Így hát csak onnan a habos kék fényességből néz az ő kicsike leányára és meghagyja a tündéréknek, hogy szálljanak a rózsaszirmok közé, gyöngyvirág kelyhekbe, s úgy ügyeljenek Bertukára; estve pedig, mikor pihenni tér, árasszák el illattal, hogy álma legyen édes. És Bertuka édesen is pihen, mert benn a várban is nagy szeretettel környezik. Csókkal altatják, csókkal ringatják. És reggel mikor felébred, énekkel fogadják a madarak is:

- Jó reggelt! Jó reggelt kis Bertuka! - Aztán Bertuka is jó reggelt kíván valakinek, a virágok között át fut a szomszédba; ott a Lázár villában van Janka néni....

Ha nagyobbra nő Bertuka, ő is a Janka néni leánya lesz és éppen úgy fogja szeretni azt az áldott jó Janka nénit, mint szereti Erzsike és a többi mind. Csak nőjj nagyra kis Bertuka!

IV.

Janka néni.

Mikor a nyár szétteregeti lombsátorát és a zöldet tele hinti színes virágokkal, a madarak egyszerre csak nagyon vigan kezdenek csicseregni.

A Körös fodros vizében lubiczkolnak Csucsá gyermekei és megértik a madarak örömét; nyár van, nyár van! Nem lesz már üres oda fenn a sziklatetőn az a szép ház. Az ablakok kinyitják fényes üvegszemöket és pirosas fénnyel mosolyognak elő a zöld lombok közül. Eljönnek azok, a kiket úgy szeretnek, a porban játszó parasztgyermek is. Reggelenként és piros alkonyban végig sétál az utcán az a mosolygós úr, a ki mindig megkérdi a kicsi gyermektől: »Van-e krajczár a zsebben?« - Persze nincs, de a mint megkérdi, tüstént lesz. Ott van a jó úr oldala mellett a szép tekintetű, áldott jóságú úri asszony, a ki mindig olyat kérdez a gyermekektől, a mire nyomban meg lehet felelni és szép szemével benéz a gyermek szívébe, azért tudja, mit mondjon, mit kérdezzen. Meg is szereti minden gyermek az első pillanatra. Aztán eljő az a fiatalabb úriasszony is, a kit jobban esik kisasszonynak nevezni; az is jó, olyan szépen meg tudja czirógatni a gyermekarczokat. Csak jőjjetek, jőjjetek minél előbb! A kellemes Lázár-villa környékén sügni, búgni kezdenek a fiatal fenyőfák; kopár sziklánál, csenevész bokornál nem volt itt egyéb; de jött az a jóságos asszony, méregetett, tervezett, aztán dolgozott a saját szép kis kacsóival is; bizony, neki köszönhetjük, hogy itt vagyunk és szépen nevedünk. - Mi is! feleli a rózsasor és kibontja kelyhét, hogy édes illattal fogadhasa az ő jó asszonyát, a ki ilyen puha otthont teremtett fának, virágnak és mindennek, a mi csak közelébe esik.

Még a tornyos kis »tekintő« is nagyon várja az asszonyát; bizony aczélosabb a Körös vize, fehérebb a kanyargó országút, zöldebbek a hegyek, mikor látják, hogy olyan igaz gyönyörűséggel néz rájuk valaki a »tekintő«-ből.

- Olyan jó itt, olyan édes a pihenés! - mondta egyszer az, a ki megteremtette ezt a bájos fészket - és a mint széttekintett a gyönyörű tájon, szemében megcsillant valami... úgy szereti a természet szépségeit, mint a gyermekeket; azt tükrözi vissza az a megcsillanó fényesség. Fáradtságos nagy munkája után bár lelne itt enyhe pihenést, üdítő nyugalmat.

Bájos Körösvölgy szép tündérkéi! szedjétek le a rét minden virágát, gyűjtsétek össze minden illatát és árasszátok el vele, ringassátok balzsamos szellővel, hadd üdjön az, a ki letörülgeti a gyermekkönyeket és szerető édes anyja oly sok kis leánynak. Édes jó kis tündérké! okvetlenül tegyétek boldoggá azt az áldott jó Janka nénit; bizony megérdemli!

V. Sebesvár.

Körös völgyében az első megállapodásunk az iczi-piczi Tündérvárnál volt, az utolsó helyünk a szürke Sebesvár omló falainál lesz.

A Tündérvár egy sima sziklaoldalhoz van tapasztva és parányi ablakán röpködnek be a tündérkék; Sebesvár egy magas zöld halmon áll és onnan gyönyörű a kilátás. A bástya omló, vastag falán rózsaszín virágot hajt a fűlfű. A falakról le lehet látni a várudvarra; a várudvar tele tömött cserjével, kuszó szederindával; a cserjék között nyulacskák futkosnak és nagyon tetszik nekik, hogy oda be nem tud jutni a vadász. Az összefonódó indákon madarak énekelnek; de sem a madarak, sem a nyulacskák nem tudnak semmit a vár multjáról. Éjjelenként a tudós bagoly huhog valamit: rablásról, sok-sok vérről, a várnak felgyújtásáról, de mindezek nem valami vig dolgok, a tündérkék sem szeretik, azért éjjelenként el is kerülnek a romokat.

Szebb a Tündérvár környéke a tündöklő vizeséssel, a vizben ringó ezer meg egy csillaggal. De nappal szívesen időznek a bástyán nyíló rózsaszín virágszirmok között és hallgatják a madarak énekét és nevetnek a nyulacskák tapsi fülén.

És most Isten veled te bájos Körösvölgy! Hopp-hopp! teremjünk Bánffy-Hunyadon, a hol a tündérek helyett vidám gyermekekre lelünk.

VI. A hol én lakom.

B.-Hunyad, 1893. decz.

Le kell irnom hol lakom. Hát itt lakom B.-Hunyadon, a hol születtem. B.-Hunyad Kalotaszegen van és van Kalotaszegen még sok minden, a mit dr. Jankó bácsi leirt egy nagy könyvben; de én elő tudom sorolni egy kicsiny lapon is, mivelhogy még nem vagyok nagy.

A kertünkben - és mások kertjéből is - el lehet látni a Vlegyászára, ez egy nagy hegy a havasok fölött, azt mondják, hajdan tüzet ontott, most már megvénült, kihült és megőszült: még nyárban is van rajta annyi hó, mint egy fehér galamb. Jó lenne azzal a nagy szünidőn havazódni!

Ezen a havasormú vén Vlegyászában vannak nagy barlangok, a barlangokban sok, sok őskori csontváz, madarak és mindenfélék csontjai. Aztán a hegység aljában rengeteg fenyvesek sötétlenek; a fenyvesek között van az a hely, hol egy ifjú hős sírját a tavasszal megkoszorúzták. Mi is elmegyünk néha hős Vasvári Pálnak a sírjához; de csak akkor, midőn magunkra mehetünk apával, mamával.

A honvéd-temetőhöz közel bűg egy gőzfűrészes és hasgatja az óriás tönköket; estve pedig fehér fényességet szór a sötét fenyvesre; a gyárbeliek villamfény mellett telefonon beszélnek azokkal, a kik távol laknak az ősréngetegtől. Na, de én Bánffy-Hunyadon lakom és azt mondták, hogy onnan írjak, a mit tudok.

Azt tudom - mert egész nyáron abban vagyunk - hogy az ethnografus és festő bácsik, a kik csapatostól járnak erre - eddig még nem igen tudták, mi az a Kalotaszeg; azt hitték, hogy egy falu, hát pedig egy egész vidék; ennek a vidéknek főhelye Bánffy-Hunyad. A kik ide jönnek, azok nagyon dicsérik ezt a helyet és egyre ismétlik: érdekes, nagyon érdekes! De amit ők érdekesnek találnak, abban mi Bélu öcsémnel semmi szépet nem látunk és csodálkozunk is rajta, hogy miért töltik efféle kutatásokkal az idejüket. Milyen jól ellabdázhatnának ez alatt! Bezzeg mi azt tennők, csak lenne hozzá való időnk; de nekünk mindig tanulni kell!

Ezek a tudós bácsik előbb a paraszttelkeket udvarain szemlélődnek; nézik a leveles kaput, a csűr oldalát, a ház fedelét, aztán bemennek, dicsérik a kancsókat, a varrottas párnákat... jaj! beunalmas ez nekünk! De azért vezettük házról-házra őket, mivelhogy a mi vendégeink.

Az már sokkal mulatságosabb volt, mikor tavaly Munkácsy bácsival a vásárt jártuk és kerestük az Árpád vezérünk képéhez való alakokat. Különösen tetszett nekünk, mikor egy rongyos oláhnak azt mondták, hogy adj a festőnek rajta levő rongyait, kap helyébe újat. A vedlett bocskora helyett csizmát. Az oláh csak csóválta a fejét és nem állta a vásárt. De édes apa közbe szólt, mire az oláh felcserélte rongyos ruháit az újjal, de közben akkorákat sóhajtott, hogy az csupa kaczagás volt.

Az is tetszett nekem nagyon, hogy másnap, mikor az iskolába mentünk, a fiúk mind körülöttünk gyűltek és azt kérdezték:

- Igaz, hogy tegnap nálatok volt a király?
- A festő-király hogy nálunk volt, az igaz.

No, de ez már nagyon régi dolog. Azóta rendkívül sokan megfordultak ott, »a hol én lakom« (ez a czime annak a kihagyott munkának, a mit nekem most meg kell irnom). De még mindig nem igen tudják a tudós bácsik, hogy Kalotaszeg falu nincs. Valamennyi mind oda kíván-

kozik. Aztán megelégednek B.-Hunyaddal is, mert az mondják, hogy ily festői tájviséletet sehol sem látnak és a leányokat lábon járó tulipánoknak nevezik és nagyon dicsérik... mindent dicsérnek.

A legények is lábon járnak és tulipánjok is van a szürjökön és mellrevalójokon. Nagyon tetszik nekem, mikor a lakodalmas vendéggyűjtőben utcahosszat tánczolnak és összeverik a sarkantyújokat s bokrétás kalapjukat kissé félrecsapják, akkor olyan délczegek; szeretem e legénységet nagyon.... Csak egyszer még sem szerettem! Ez akkor volt, mikor leitatták őket, ráküldték édes apára. Édes apa akkor választási elnök volt; megrohanták és a fejét öt helyen zúzták be.

- Igen, de nem halt ám bele! szokta mondani a kis öcsém.

- Nem bizony, mert koponya sem terem más helyen olyan, mint Kalotaszegen, s még itt is éppen ott, »a hol én lakom«.

Sándor.

VII. Életem legnagyobb eseménye.

B.-Hunyad, 1894. aug.

Ha, most nekem fogalmazni kell, - tavaly Sándornak is kellett. - Irjam le életem legnagyobb eseményét, az van kihagyva. De hát mi az a nagy esemény? Én csak nagy esésekről tudok... estem már le élő lóról is; csak hogy az sem volt akkora esés mint a tegnapi; a bicziklimről estem le, a bicikli el is tört két helyen, de nekem csak a térdemen esett egy lyuk, jött is belőle a vér nagyon. A bicziklit elvitték a gépészhez, s míg helyrehozzák, kénytelen vagyok irni; pedig - bevallom igazán - hogy szünidőn inkább szeretek játszani, mint betűt csinálni.

Mindig készültem egy hosszabb útra, a mi lakásunktól B.-Hunyad végéig; addig, hol a Péntek hidja van; de csak egyedül. Végre elbocsátottak - ez tegnap volt - na, most már nem ügyel rám senki! gondoltam és boldogan repültem végig az utcán; de az utca végén, éppen a nagy rét mellett, egyszerre csak rám rohan két nagy kutya, erre még sebesebben rohantam és felfordultam.

Szerencse, hogy mamám, véletlenségből éppen akkor kocsizott arra és felszedett.

Mig kirándultam, Sándor hozzá jutott a Kugler-czukraimhoz és mind megette belőlük a bonbonokat, mert ő csak a csokoládé-bonbont szereti; egyforma az izlésünk. De kiegyenlítettem az ügyet: én is megettem az ő bonbonjait.

Egy héttel később, a bicziklit hosszasan igazították s az alatt mind arra gondoltam - és meg is mondtam ezt a kocsisnak - hogy nagyon szeretnék hajtani.

- Jaj! lelkem, az nem lehet!- mind csak ezzel boszantott egy néhány nap, s még azt is felhozta, hogy a négyessel maga is alig-alig bír. De aztán vittem neki néhány szivart abból az elrejtett arany virágos dobozból, melyből apa csak a kiváló vendégeit szokta megkínálni. Erre tüstént más hangból kezdett beszélni János, már mint a kocsis. Ugy látszik igaz az, hogy a jó gondolatok füstölés közben jönnek. Talán Sándor is azért számítja olyan buzgón, hogy mennyi idő múlva lesz neki szabad szivaroznia?

Tehát János beleegyezett a kívánságomba, még pedig éppen úgy, a mint én akartam. A két jámbor fekete elé fogta a két tüzes vérű csikót: Saroltát és Katiczát. Toporzékolt mind a kettő úgy, hogy annál jobban már nem is lehetett. A bakkra ugrottam János mellé, Sarolta éppen két lábra ágaskodott és így nagyon magas volt. Megérintettem a kocsis karját:

- Na, adja ide már azt a gyeplőt!

A kocsis szavatartó ember és éppen át akarta adni a gyeplőt, de abban a pillanatban csak ott termett a tanár úr, - ez a mi nevelőnk - és azt mondta:

- Be, be!

A mi azt tette: be a kocsiba! A tanár úr nem szeretett valamit kétszer mondani; már ismertem a természetét és rögtön a kocsi belsejében voltam, de nem mondhatom, hogy jól esett volna ezen ülésváltogatás.

Eddig mind csak ilyen eseményeim voltak, de ha ennek a hónap vége lesz és kezdődik szeptember, akkor már lesz az én életemnek is, a Sándorénak is eseménye. Elvisznek hazulról, idegen helyen fogjuk folytatni a tanulást.

Úgy teszek, mintha ezt fel sem venném, pedig egy nap százszor is a szívembe dobban és fáj valami, de nem tudom mi. Látom, így van Sándor is; ő két évvel korosabb, mint én és szégyenli kimutatni a bánatát. Aztán magunk között mind csak azt folytatjuk: milyen jó lesz majd a kollégiumban.

- Lásd Bélus - biztat Sándor, - ott lesznek magunkhoz való barátaink is... és korcsolyapálya is van az iskola udvarán... aztán elvisznek a színházba is... jó lesz az nagyon.

- Nagyon jó lesz Sándor.

És a míg ezekről beszélünk, úgy is hisszük; de aztán eszembe jut... jaj! sok minden jut az eszembe: még az is, hogy akkor nem lesz ott mamám és este, mikor lefekszünk, nem jő az ágyunkhoz, nem simogatja meg az arcunkat és nem mondja aludjatok jól fiókáim! Úgy is mondja néha: szervusz Bébém! és mindig megcsókol... De hát ott is csak adnak szünidőt és akkor haza jövünk és az nagyon, nagyon jó lesz!

Szeptemberen túl megirhatnám, hogy mi volt az »életem legnagyobb eseménye« pedig akkor sem fog más egyéb történni, csak hogy - elmegyünk hazulról!...

Béla.

VIII. Kalotaszegi gyermekek.

Mi vérünkből való vérek ezek az üde arcú, magyar parasztgyermekek, azért ismerkedjete meg velük.

Mikor a havas házfedelek eltakargatják a piros fényű napot, a gyermekek szép sorjában jönnek ki az iskolából. Kata, Jancsika még kicsik, ők a dedóból tipegnek hazafelé. Kis Katának piros a csizmája és bele dugdossa a hóba, hogy legyen fehér. Jancsika e közben csuszkál a sikos úton, fel is fordul, sír is egy kicsit!

- Na, most már jöszte, menjünk szépen kézen fogvást, a mint a dedós néni mondta.

Így lépnek az udvarra. A tyúkok éppen akkor röpdösnek fel a padlásra: el akarnak ülni. A libák is készülődnek, de előbb illendően köszönnek kicsi Katának, Jancsikának:

- Gigágá! gigágá!

A gyermekek az ól felé totyognak. Tudják, hogy édes anyámasszony most feji a bivalyt és a meleg tej nagyon jó ebben a hidegben.

A két nagyobb gyermek: Erzsi meg Pistike későbben érkeznek az iskolából. Ők már nagyok, de azért a kapun kívül egy kissé havazódnak és a bőrmellrevaló piros selymes tulipánok között egyszerre fehér hórózsák nyílnak.

- Éhes vagyok, nanám! mondja Pistike a nagyanyának; de előbb, a mint illik, »szerencsés jó estét« kíván. Erzsi lerakosgatja a könyveit és a munkáját... Künn csikorog a hó; édes apám uram érkezik egy szán fával. Pistike elibe fut, hogy segítsen a jószágnál, kis Kata pedig kiáltja:

- Nini! mennyi toll van a Lomboson meg a Rózsín!

A bivalyok nagy, fekete, bozontos feje, vastag szarva telisded-tele van szórva zuzmarával és az nagyon szép.

Ezalatt nanó megsüti az oldalast, Erzsi káposztaczikát hoz a pinczéből és apraja-nagyja körül-üli a piros csikos abroszú asztalt. Vacsora végeztével Pistike a tűz elé ül és elkezd »himezni« a sulykot, melyet édes anyjának szánt. Azért »himzi« a bicskával reá azokat a gyönyörűséges tulipánokat. Erzsi a lámpa mellé ül és előveszi a kézimunkáját.

Kalotaszeg vidékén már a kilencz éves kis lány is kezdi varrni a varrottast. Szorgalmas jó kis lányok ezek; meg tudják már keresni a piros csizmára valót; olyan is van sok, a ki kenyeret szerez szegény szülőinek a kézimunkájával.

Kicsi Kata, Jancsika a sutba búva borsót és aszalt szilvát árulgatnak egymásnak, mint édes anyjok szokott a piacon... Csakhogy az öreg szürke macska, meg a fiatal tarka macska nagyon alkalmatlan jószágok... No, tüstént elmondom, hogy miért, de most nyílik az ajtó, egy hosszú rúd nyúlik be, aztán még egy, s azután is egy. Azok a piros szőrszalaggal körütkergetett rudak, guzsalyok. Azok, a kiknek a kezében van: a szomszédasszonyok, fonni jöttek... No, lesz ma mese annyi, mint a polyva!

Sári néni perdit egyet az orsón, perdit kettőt-hármat a nyelvéen és kezdi:

- Hát, lelkeim, volt, hol nem volt, de éppen a mi helységünkben volt; a két szememmel láttam, a két fülemmel hallottam: egy boszorkány. Ott lakott a kőhegyben. Hogy ott lakott, minden este holló képében szállott a faluba, a falunak egy épületére és jaj volt annak a háznak, a

melyikre szállt; ott nagy veszedelem esett; gonosz lélek volt, magával hozta a rosszat. Egyszer a mi házunkra is rászállt és azon az éjjel kigyult a kürtő és bizony-bizony szinte porrá égtünk....

Pistike már tanult annyit, hogy nem hitt a babonában és közbe szólt:

- Kormos volt a kürtő, Sári néne, azért gyult ki, mert boszorkány nincs!

- Úgy? hát ha te jobban tudod és okosabb vagy, hát csak folytasd.

- Olvass Pistike valamit! - mondja az édes anyja és Pistike örömmel veszi elő a könyvét. Hát, hogy miért alkalmatlan jószág a két cicza? Azért, mert mikor Kata és Jancsika leginkább benne volt a piaczosdi játékban, a sütőkemence hátán egyet nyújtózkodott az öreg szürke cicza, aztán szépen lesétált, odatorleszkedett Katához:

- Itt vagyok, hallod, be szépen dorombolok, no, czirógass meg már!

Aztán a Jancsika álla alá dugta a fejét s úgy hizelkedett, hogy Jancsika felborult és a borsó, szilva szétgurult. A fiatal piczusnak sem kellett több: nosza, leszökik a sütőkemence hátáról és utána ered a szilváknak.

A mint elfog egyet, azt megpofozza a kis talpacskájával, mire a szilva futni kezd és a játékos kis macska elfogja. Erre Kata, Jancsika kezdik szétdobálni a szilvákat: a macska utána. Kata is utána, míg mind a hárman ott hemperegnek a földön, csak a vén cicza, meg az öreg asszonyok fonnak csendesen és a Pistike csengő hangja áthallatszik a zshivajon, a mint olvassa: »Tudjátok-é mi a haza?«

Ilyenforma mulatság foly télen a kalotaszegi faragásos utcaajtókon belől.

De mikor megérkezik a szép tavasz, egészen más a világ s néha még hétköznapi is csak akad egy-egy kis jó mulatság. Tavasszal az udvaron foly a labdázás, kering a »körül karazsia«, aztán neki esnek, megostromolják a beszakadt ólat; annak a tetején van a diadal!

Nyáron kikerülnek a mezőkre, hegyek tövébe, akkor övék a világ: faraghatnak annyi ostonyelet, a mennyit csak akarnak, szedhetnek annyi virágot, a mennyi csak belefér a piros ránczos köténybe.

IX.

Az Erzsike madara.

I.

Erzsike három éves. Lenszőke a haja, lenvirágkék a szeme, cseresnyepiros az ajka és van neki egy sárga üvegből való kis madara. De az a kis madár nem tud úgy csicseregni, mint a kalitkában levő sárga kanári, pedig Erzsike egyre biztatja:

- Na, énekelj már te is, mert Ejzsike úgy szejeti!

És a sárga üvegből való madár még sem énekel.

Erzsike ekkor elhatározza, hogy iskolába adja a madarát.

Tudja ő, hogy ott szoktak tanulni; látott nagy gyermekeket, lehettek már 6-7 évesek is, hogy mentek az iskolába megtanulni azt, a mit még nem tudtak.

Na hát!... Szép csendesen oda húz egy széket a kalitkához, rája kapaszkodik, kinyitja a kalitka ajtaját:

- Na, jó kanári, tanítsd meg az Ejzsike madáját énekelni, adok érette csukrot, pipehúrt! - És beteszi a madarát; de előbb meghagyja neki, hogy jól tanuljon.

Mert Ejzsike úgy szejeti.

De a kis madár rossz tanuló, nem tud megtanulni egy hangot sem, pedig hogy várja, lesi a kis leány: Csunya, rossz madár! Nem is kell már Erzsikének; inkább megkéri a jó angyalt, hogy hozzon neki egy énekelni tudó madarat.

Azt mondják, hogy nemsokára megindulnak az angyalkák, bekukucskálnak az ablakon, kulcslyukon, hogy melyik házban milyenek a gyermekek, hova vihetnek karácsonyfát, a zöld karácsonyfán száz és egy ajándékot? Azaz egy legyen az éneklő kis madár. Jó angyalka úgy legyen!

És Erzsike nem szól senkinek; de magában mindig csak arra gondol, hogy száz lángocska közül majd kirepül egy kis madár és elkezd énekelni, csicseregni! - Hol van az én kisasszonyom, hol van Erzsike? Hozzá jöttem, hol van? És akkor Erzsike azt mondja: Itt vagyok, itt vagyok. A tenyerébe veszi, megcsókolja s édes csukorral kínálja: Csak jönne már az a karácsony este! Hol is késik annyit?

- Még nincs készen a fehér bundája, - mondja apa - arra vár. - És mikor a hó elkezd sűrű pelyhekben omlani, Erzsike elkezd örömeiben tapsolni:

- Készül a bunda, készül a bunda!

És immár el is készült. Karácsony este magára öltötte és megjelent; vitt a nagy házakba nagy karácsonyfát, a kicsinyekbe kicsit. Erzsikéhez éppen száz lángocskával lángolót. A zöld fenyő lengő aranyszálai között piros almák, piros csukrok, fénylő apróságok csillognak, a fa alatt hajás babák, kocsik, edények és mindenféle gyönyörűségek hívogatják a kis leányt. És fenn a fa tetején aranyos fátylát szétterjesztve, libeg egy szárnyas angyal, a kinek lenszőke a haja, lenvirágkék a szeme és cseresnyepiros az ajka, éppen mint Erzsikének, csak éppen hogy nem pityereg úgy, mint Erzsike.

Apa az ölébe kapja. - Mi lelt aranyos kis bogaram? Hiszen téged szeret a jó angyal, lásd, mindent hozott!

- De nem hozott csicsergő madarat, pedig Erzsike azt kért tőle.

Ekkor a nagymama oda megy a kis leányhoz, megfogja a kezecskéjét. - Jer csak velem bogárcám, hátha hozott azt is.

Kis mama fehér csipkés ágyban fekszik, nagymama felvesz mellőle egy csomó csipkét, a miben egy piros kis baba van.

- Na, kicsi unokám, itt van az éneklő madarad, ezt is a jó angyal hozta ma este.

A kis leány örül neki nagyon és sürgeti, hogy énekeljen hát, mert - Erzsike úgy szeje!

Kis vártatva a baba elkezd énekelni, Erzsike pedig kiabálni:

- Sir, sir! A madár sir, Erzsike nem szeje! Adják vissza az angyaloknak, hozzon mást!

És másnap is, meg azután is, sok-sok nap, mindig csak arra kéri az angyalt, hogy vigye vissza a siró madarat és hozzon helyébe mást: a melyik csicsereg, a melyikkel játszani lehessen.

II.

Hogy a csicsergő madár helyett siró madarat hozott az angyal, annak már éppen egy éve. Erzsike ott ül a kandalló előtt egy lombos fehér pokróczon: az a hímező; apró papírkákat szaggat szét, feldobálja: esik a hó!

- No hát, jöhet már az angyal... vajjon most elviszi-e azt a siró madarat és hoz helyébe olyat, a melyikkel játszani lehessen?

Az ajtó függönye meglebben és a sötét bársonyból egy fehér baba hömpölyög elé; széttárt karocskáival tartja az egyensúlyt első kirándulásához; gyorsan billeg előre és nevetve kiáltja: Ete.... Csecse!

Erzsike megérti, hogy az annyit tesz - Erzsike szép! És a baba a mint így széttárt karokkal röpi felé, éppen olyan, mint volt egyszer régen, régen a mult karácsony estéjén az a szép angyal, a ki ott lebegett a fenyőfa tetején. Éppen olyan, nagyon szép s még hozzá milyen kedvesen csicsereg. Egészen közel van már és nevet; de olyan szépen, hogy úgy még a madarak sem tudnak; akkor egyszerre csak odaveti magát az Erzsike karjaiba, megöleli a nyakát és piros kis ajkait az arczára tapasztja. Erzsike is megöleli, csókolgatja és azt érzi, hogy nagyon, nagyon szereti azt a kis öcsikét, a ki olyan szépen csicsereg, el sem bocsátja többé és együtt fognak játszani mindig, mindig!

Még átölelve tartja, midőn úgy tetszik, mintha szárnyzuhogást hallana. Az ablak felé néz: künn fehér röppenéssel szállnak az angyalok; egy mintha be is tekintene a függönyök között, az Erzsike szíve nagyot dobban: az bizonyosan azért jött, hogy elvigye a siró madarat! De siró madár már nincs és Erzsike nem adja öcsikét! Vigye el inkább az angyal a sok összetört játékot, meg a kocsit is; vagy ne hozzon karácsonyfát, csak ezt a kedves csicsergő kismadarat hagyja neki, mert azt nem adja! Nem adja! Nagyon szereti!

És ekkor kinyílik a szalon ajtaja és a karácsonyfán vigan lobog a száz fényes kis láng és mama megfogja a kis leánya kezét s bevezeti a karácsonyfa alá:

Erzsike szereti a testvérkéjét, azért a jó angyal is szereti Erzsikét; már pedig a kit az angyal szeret, annak a kis leánynak jó dolga van karácsony estéjén; de még más estéken is, mindig, mindig.

X. Az Erzsike foga és az egérke.

I.

Ki ismer közületek egy kis leányt, Erzsike a neve és éppen a nevenapján lesz hét éves?

Úgy történt a kis leánynyal... No, de hát figyeljeteK ide, mert bizony mondom, ti is úgy jártok, mint Erzsike. Ettől csak éppen az menthet meg, ha már túlestetek rajta.

Erzsike szeretett gazdasszonykodni és egy napon elhatározta, hogy megvendégeli testvérkéit habos, csukros csokoládéval, mert azt nagyon szerették mindnyájan.

A gyermekasztalt beterítette varrottas terítővel, a tálczára apró virágos csészéket rakott, a talpas üvegtálba pedig mindenféle süteményt és kezdte tölögetni a habos csokoládét. A mindig csevegő, feketeszemű Etuska már ott ült az asztalnál, Petike pedig amúgy gavallérosan segíteni akart a nénjének és egy tányér mogyorót hozott.

A legkisebb baba ott állott egy tarka tulipántos álló széKben és nagy figyelemmel nézte a dolgot. Petike nyájasan szólt hozzá:

- Kapsz te is, baba, mogyorót is, csokoládét is, csak várj csendesen.

És a baba csendesen várt.

Ez alatt Erzsike kiosztogatta a habos csokoládét.

- Tessék, tessék! mondta nyájasan és maga is szájához emelte a virágos kis csészét; de gyorsan visszatette és elkezdett sírni.

Kérdezte húgocska, öcsike és mindenki:

- Mi lelt, mi lelt, Erzsike?

Egy kis egér ott bujkált a sarokban, az nem kérdett semmit, az már tudta a dolgot és elkezdett nevetni. Minél hangosabban sírt a kis lány, az egérke annál jobban nevetett.

- De hát ugyan mi lelte azt a kis lányt? kérdik még a pettyes gyöngytyúk is.

Az lelte, hogy a csokoládéban meglódult az első foga, azt siratta... és a kis egér elkezdett futni.

- Hova szaladsz, egérke? kérdi vastag hangon a gyöngytyúk.

- Hát csak haza megyek, sürgős dolgom akadt.

- Ugyan mi a sürgős dolgod, egérke?

- KováCsműhelyt rakok.

- Mire rakod a kováCsműhelyt?

- Csontfögből vasfogat kell kovácsolnom.

- Ugyan ne mondd! És hogy megy az?

Az egérke nem felelt, sietett; pedig a gyöngytyúknak kedve lett volna tovább tudakozódni, mert a gyöngytyúk nagyon kíváncsiak, s a mellett nagyon pletykák. A mit megtudnak, azt nyomban tovább adják. Most is elkezdett kiabálni az ő vastag rikácsolásával:

- Halljátok, halljátok! Magtári Czinczogi úrfi kovácsműhelyt épít, meg akarja vasalni az egész világot!

- Ja-jaj! Az egész világot! sáporják a kacsák is, s nosza belefutnak a tóba, ott talán nem akad rájuk Czinczogi úrfi, hogy megvasalja őket.

Az egérkének ott volt a lakása a kőmagtár aljában, oda nem tud beférközni a tarka czicza. Hej! pedig be szeretné; pompás volna ott egy sétát tenni, de az a séta sok kis egérnek lenne a halála. Szimatol, két első lábát bedugdossa a kövek közé, de azok nem nyitnak neki ajtót, s a tarka czicza duzzogva reked künn.

II.

Csattog a kalapács, szikrát szór a pirosra hevült vas: üllő, pöröly, fújtató: mind részes a munkában és a kis egérről hull a verejték:

- Egy, kettő, három, négy... meg van! S négy parányi darab vasat tesz egy asztalkára, aztán futásnak indul. Fut, fut a magtáraljából, a nagy udvarból, ki egész az erdőig. Hej! Csak el ne késett volna! Az erdő mélyén, éppen a forrás tövében virúl egy fehérvirágú szép növény, annak a virágnak a kelyhében tartja a tündér kisasszony a drága gyöngyét.

Napfeljöttkor szabad egy-egy kis egérnek elvinni pár szemet a fehér gyöngyből, de ha a nap feljő, a drága gyöngyök azonnal eltűnnek.

Magtári Czinczogi úrfi szerencsés volt, nagy örömmel vitte hazafelé a gyöngyöket. Leszakított egy fehér liliomszirmot, arra rakosgatta és ment vele árkon-bokron keresztül.

A gyöngytyúk már ott várta a kapuban:

- Ugyan mit hozol, egérke?

- A mit hozok, nem a te számodra hozom!

- És eltűnt a polyvák között.

.....

Úgy van az Egérországban, hogy a melyik egér annyi fogacskát gyűjt össze, a mennyiből egy királyi trónt és egy koronát lehet készíteni, az lesz Egérország királya. De úgy is van, hogy a kicsi csontfogért az egérke köteles vasfogat adni.

No, hát az egérke meghámozta a fehér gyöngyöt, bevonta vele a négy kis fekete darabot, aztán megsimogatta a liliomszirommal és akkor egyszerre csak kitűnt, hogy azok a parányiságok fogak; fénylő mázú, hófehér gyöngyfogacskák - jaj, be szépek!

Az egérke is mosolyog nekik. Hármat beperegтет a fiókba, a negyediket otthagyja az asztalon: arra rövid időn szükség lesz...

És Erzsike még mindig sír:

- Jaj! be lóg!

Mondja a mamája:

- Kis leányom! hadd vegyem ki azt a fogacskát. Nyomba a tenyeredbe teszem és te kiviszed s ezt mondod: Egér, egér, adok neked csontfogat, te adj helyette vasfogat! - És akkor eldobod és az egérke majd hoz olyan fogat, a mi nem akar otthagyni! Lásd, ez már utazni akar, engedd, hogy menjen!

De Erzsike nagyon féltette a fogacskáját: tenyerét odanyomta az ajkára és úgy rázta a fejét: nem, nem adom! Aztán mikor a tenyerét elvette, csak érzett valami különöset, a mire még inkább sírt. De azért fogta a kihullott kis fogát, elfutott vele, s a hol senki sem hallotta, ott el is mondta:

- Egér, egér! adok neked csontfogat, te adj helyette vasfogat!

Az egérke nevetve kapta fel a fogat és futott vele:

- Ez, ez lesz a koronámnak az első gyöngye! Nehány nap múlva jó a másik; mert ezeknek a fogacskáknak az a szokása, hogy ha kihull az első, a társa azt mondja:

- Követem a testvérkémet.

És utána megy. Erre a két szemben levő fogacska elkezd búsulni. Összesúgnak, búgnak s elhatározzák, hogy ők se maradnak: ha már a két jó szomszéd elment, elmennek ők is.

Azért kovácsolt az egérke négy vasfogat, mert tudta, hogy az Erzsike négy első fogacskája rövid időn hozzá kerül.

Aztán elkezdett számíthatni: Egy esztendő múlva itt lesz a fiókomban a Petike négy fogacskája is; négy meg négy, az nyolcz. Van még két baba a nagy házban, az is ad nyolcz fogacskát, jaj, az sok! Talán elég is a trónhoz és a koronához... de hát, ugyan mennyi is az a négyszer négy? Gondolkozik, gondolkozik, de sehogy sem tudja kisütni, ugyan kérlek, mondjátok meg neki. Megmondtátok? No, jól van, menjünk tovább.

Mikor az Erzsike foga kihullt, úgy érezte, mintha egy nagy kapu volna az ínyén, s azon a nagy kapun a kis nyelve ki akarna futni; lépten-nyomon csak ott van a kapu között: jaj, be üres, jaj, be rossz! És ismét csak pityereg a kis leány. Testvérkéi kezdik is szánni: szegény Erzsike, milyen csorba!

Aztán egy reggel, mikor felébredt és a nyelvecskéje ismét a kapuban termett, hát csak érzi, hogy megszúrta valami. Ugyan mi lehet az? Talpra szökken, fut a tükörhöz, nézi: hát a régi fog helyén ott fehérlik egy iczi-piczi gyönyörű fogacska.

- Nézzék, nézzék, mit hozott az egérke!

Összefutnak, úgy nézik azt a fehér gyöngyfogacskát:

- Úgy-e, megmondtam, hogy ne sirasd azt a lógó kis fogadat, mert lesz helyette jobb is, szebb is? - szólt mamuska és szóltak a testvérek is.

- No, akkor bizony mi nem sirunk, akármit is lóg a fogunk, hiszen hoz az egér szebbet helyette!

És már Erzsike is csak nevetett nagy bánatán s örömében ismét ozsonnát rendezett.

Jaj, be jó volt a habos, czukros csokoládé! Még az az új kis fog is azt mondta reá: hiszen én jó helyen járok! Ilyen pompás ozsonnát még nem izleltem soha. Csak készüljete, kis társaim, az egérke fiókjába és keljetek útra mind a hárman, mert itt jó világ van: jó a habos csokoládé is, jók a gyermekek is mind, csak jöjjetek, jöjjetek!

XI. Gyere haza.

Gyere haza, édes apa,
Lépcsőn vár a négy kis baba;
Téged is vár, cukrot is vár,
Jer hát apa; de siess már!
Petykó jelzi: ha, a kocs!'
Géza ujjong: tocsi, tocsi!
S félcipője Jolánkának
Fut, fut elibe apának.

XII. Két kis főhercegnő.

Ugy kell lenni, hogy egy kis madár csicsergett valamit az Izabella főhercegné leánykáinak a kalotaszegi kis leányokról: kis leánykáknak szép munkájáról, nagy szorgalmáról. Elmondhatta, hogy ezek az apró leánykák abban hagyják a játszást; zöld mezőre, vad virágot szedni sem mennek máskor, csak vasárnap; mindig varnak, szorgalmasan varrják a varrottast, hogy vehessenek maguknak piros csizmát, ránczos fersinget.

És még mondott valamit a madár. Azt mondta, hogy jó lenne az nagyon a kalotaszegi kis leánykáknak, ha a főhercegnők kalotaszegibe öltözve vétetnék le magukat. Az áldott szívű mama tüstént beleegyezett a madár óhajlásába és jó kis leánykáiból kettőt: a szőke Gabriellát, a barna Izabellát népviseletbe öltöztetett, mire a két kis főhercegnő olyan kalotaszegi lett, hogy az idevaló sem különb. Rá is mutatott a feketeszemű Izabellára egy kis Kata:

- Ni, ni! 'Iszen ez a Marcsi banya unokája: Bicskás Erzsók.

A kalotaszegi kis parasztleányok nagyobb dicsőségére, meg arra is, hogy jót tegyenek, a hol csak lehet, a két főhercegkisasszony:

Felvette a *válfős* inget,
Fel a ránczos kis *fersinget*;
Piros csizmát húzott szépen,
Hej, mért nincs ez is a képen!

XIII. Erzsike.

Erzsikének is kalotaszegi a - gunyája. Ugy történt, hogy a kis leány ment, mendegélt - vagy talán a gőzös röpítette? - és egyszer csak ott volt a hegyek között nagymamánál, nagytatánál. A mint Bánffy-Hunyadra érkezett, nyomban kalotaszegi kis lány lett, mert már ott várta a piros csizma, a ránczos fehér fersing, a pántlikás kötő, a válfős ing és az a bolondos szép kis bőr mellrevaló.

- Ni, ni! Erzsike is olyan mint mi! - mondja a szomszédék Erzsije és a szomszéd Kata felelt rá:

- De csak a gunyája olyan, máskülönben nem közénk való, mert nem tud varrottast varrni. Mutassuk meg neki, hogy mit tudunk mi.

És jöttek a kislányok és megmutatták a munkáikat, beszéltek sok mindenről Erzsikének; még arról is, hogy ők már fersinget, piros csizmát vettek a varrásuk árából.

- Tanítsatok meg, tanítsatok meg engem is! - mondta Erzsike.

Parányi ujjacskái között megvillant a tű, de bizony nem oda szúrt, a hova kellett volna!

- Kicsi erre még maga, Erzsike! - mondta az egyik leányka.

De Erzsike minden parányiséga mellett meg akart tanulni és meg is tanulta a varrottast. Akkor karácsonyban már küldött az anyától egy kis varrottas terítőt nagymamának: olyan szép tulipán van azon, el sem is hinnének.

És mikor iczi-piczi ujjacskái már szépen öltögették a varrottast, elvitték Erzsikét, »Janka néni«-hez, hogy ott tanuljon meg mindent. Akkor előbb nagyon fájt az Erzsike kis szive és kék szeméből csak úgy potyogtak a könnyek, de Janka néni addig-addig czirógatta a szöszke kis fejet, addig dédelgette édes szóval, áldott jóssággal, míg a szöszke kisleány is olyan víg lett mint a többi szöszke és barna kislány, a kik mind nagyon szeretik azt az angyali jósságú Janka nénit; de egyik sem jobban mint Erzsike.

XIV.

Etuska.

Kis kacsóit összetéve szépen, nagyon szeliden áll Etuska; pedig ő nem igen szokott egy helyben állni és a kacsóit sem teszi össze; fürge a természete, munkálni szerető a kacsója. És ez a hamvasszőke hajú, égszínkék szemű kis leány nagyon kedves a szívemnek; de nem csak azért, hogy az édes apám unokája s nekem olyan igazi névrokonom: Hory is, Etelka is, hanem mert a kis Etus igazán jó kis Etus; szerető szívű, gyöngéd érzésű.

Ezért meg is sugok neki valamit: jó lehet abból akkor, midőn már nem éppen minden jó ezen a világon. Van egy föld: a magyar föld; van egy nép: a magyar nép, ha ezeket a szívébe fogadja, s hő érzéssel ápolja, akkor öreg Etus korában is egy jó érzéstől melegszik és a hegyek között mindig látni fog habruhas tündérkéket és érezni fogja a természet tündérillatát, ennél pedig semmi sincs jobb ezen a világon. Ezt hagyom én neked kedves kicsike hugom.

XV. A hol még Zsófi néne is tanul.

- Elbeszélés. -

Ugy történt az igazán, hogy midőn Bánffy-Hunyadon megnyílt az óvoda és egy öreg paraszt-asszonynak - Zsófi néninek - elbeszélték kis unokái mi mindent játszanak, tanulnak abban a házban, Zsófi néne összezsáptá a ránczos két tenyerét és csodálkozott felette nagyon.

- Ilyet ember nem hallott! Azt mondjátok, hogy ti a dedóban pillangók vagytok, rózsabokron pihentek, aztán elmentek a malomba, ott megrostáljátok a szemetes rozsot, abból kenyeret süttök... hiszi a kő!

- No, hát ha nem hiszi nagyanyó, jöjjön el holnap, jöjjön el!

Előbb csak kis Kata hívja, de aztán Perzsika és Zsófi is biztatja, Marczika pedig bele csimpaszkodik a kötényébe: jöjjön nanó, jöjjön! - És »Nanó« ment. Nem volt valami szeretetteljes természetű, de azért a négy piros arcú kis unokáját szerette, már a mennyire ő szeretni tudott és ment velök. Nagyon kíváncsi volt rá, hogy annyi apró parasztyermekkel mit csinálhat egy uri asszony? Egészen új dolog itt az óvoda és még nem tudják, mit tartsanak felőle.

Zsófi néni a négy unokája elvezeti az óvodába. A dedósné, egy kellemes arcú fiatal asszonyka az ajtóhoz megy és megkérdi, hogy mit kíván Zsófi néne? Az, legelőbb »szerencsés jó reggelt« kívánt, azután még beljebb dugta öreg fejét és szapora nyelve megeredt:

- Hát biz én eljövök megbizonyosodni afelől, hogy uram Isten, vajjon mennyi igaz abból, a mit az én négy unokám monda? Mert lássa, édes lelkem, eféle még nem volt minálunk.

- Miféle, jó asszony?

- Eféle gyermek-komédia...

A fiatal asszony megfogta az öreg asszony kezét és bevezette a gyermekek közé, széket tett neki, leültette és valamit intett, mire egy fekete szemű szép kis leány - Sinkó Erzszi, előlépett s gyöngéd gyermekhangján kezdte:

»Kedves néni, Isten hozott mi hozzánk,
Üdvözölve szívesen lát óvodánk.«

A kis leány folytatta az üdvözlő versikét, a mi azzal végződik, hogy a kis sereg örvendez és vigan tapsol, a mit meg is cselekedtek: az apró tenyerek a mint összezsáptá, mintha száz madár röppent volna fel a vén asszony mellett; ilyen kellemes hangokat ő még soha sem hallott, nem igen volt hozzá szokva, hogy a jöttén így örvendezzenek valahol; mert hát az igazat bevallva, ő mindig csak azért ment valahova, hogy a kamatot kérje. Kofaságból összegyűjtögetett pénzét nagy kamatra adja a megszorult embereknek; soha sem esett meg a szíve semmi nyomoron. - »Hej, én is sokat kinlódtam, míg összekuporgattam az öregségemre valót, hát kinlódjék más is!« - szokta mondogatni. Most éppen egy fiatal özvegy asszonyt, Sinkónét, nyomorgatott a Zsófi néne, kérte a kamatot s azzal fenyegette, hogy ha nem fizet, a törvényt kezére adja.

- Csak addig legyen türelemmel Zsófi néne, míg eladhatom a káposztát, akkor megfizetek. Lássa, ezzel a pár forinttal, a mit észrevett nálam, s a mit én napszámmal szereztem, egy-egy csizmacskát akarok venni Erzsinek meg Pistinek, mezitláb járnak az óvodába.

De hiába kérlelte, nem ért semmit, mert az öreg csak azt hajtotta, hogy meg van szorulva és nem vár egy hetet sem... Mikor a kis Sinkó Erzsi elvégezte a versikét, előállott a Zsófi néne három unokája, mint három lepke, odaröppöltek a tulipánhoz és szállást kértek, de a tulipán csak kettőt akart elfogadni és a két testvér azt mondta, hogy nekik sem kell szállás, ha testvérekéjüket is nem fogadja be és tovább repültek. Aztán jöttek többen, a kik mentek a malomba és kérték a molnárt:

»Molnár gazda, rozst hoztam őrleni. Engedje meg a garatba önteni.« Mire a molnár azt mondta, hogy szemetes a roz. Ekkor az apró kezeckék elkezdtek riszálni. »Rosta, rosta, rosta...« s csengett a kis dal tovább. Megszólalt a hegedű is és Dedós néni ott énekelt, hegedült közöttük s folyt a játék olyan kedvesen, hogy az öreg asszony redves szive egy parányi meleget fogott és sivár kedélyét valami vidámság hatotta keresztül.

Ismét szavakat következett és a kis Sinkó Pistike igaz hangon biztosította a szegény fázó, éhező varjút, hogy ő szánja és szívesen enni ad, mert;

»A ki másokon segített,
S tőle telhetőleg jót tett,
Azt a bajban nem hagyják el
De kisegélik örömmel.«

Az öreg elgondolkozik, s míg az apró kezeckék csodadolgokat mivelnek sok apró koczkával, aztán játszanak, s hegedűszó mellett vigan énekelnek: ő azalatt csak azon töri a fejét, hogy hát vajjon csak azt nem hagyják el a bajában, a ki másokkal jót tett? Nem igen emlékszik, hogy ő valakivel jót tett volna, de bajba eshetik ő is és akkor?...

Hiszen ezek a gyermekek nem komédiások; játék közben nagyon okos dolgokat beszélnek és ártatlan szavuk úgy oda szól a szívéhez, mint nem szólt még soha semmi.

- Na, kis Sinkó Erzsi, mondj egy imát is ennek a jó néninek, biztatja Dedós néni a kis leányt. A gyermek összeteszi parányi kezeckéit, szeliden feltekint és ártatlan hangja, meg a mit mond, keresztül-kasul járja az öreg asszony fásult szívét:

»Ültessünk szivünkbe jóságot,
Szeretetet, igazságot,
Hogy lehessünk érényesek
Szent országodban részesek.«

Szeretetet, igazságot? Hát szeretet-e az, mikor ő irgalom nélkül elveszi az árvák és özvegyek utolsó garasát? Hát igazság-e az, hogy akkora kamatokat követel a megszorultakon? Vajjon így bejuthat-e valaki a mennyeknek országába? Ezek a kérdések ütődnek erős súlylyal a szívéhez, s mikor az apróságek kifelé tódnak, hogy hazamenjenek, egyszerre csak megkapja a kis Sinkó leány kezét:

- Gyere csak, izenek valamit az édes anyádnak, de vajjon meg tudod-e mondani?.... Különben magam is arra felé megyek.

Aztán az óvónő felé fordul:

- Áldja meg az Isten a jó lelkét, hogy efélékre tanítja a mi véreinket. Hej! ha akkor is lett volna, mikor én kicsi voltam, egy ilyen hely, ki tudja, mint formálódott volna a szívem és úgy hiszem, hogy sok közülünk sok mindent másképp cselekedett volna, mint a hogy tett.

Úgy elfogódott, hogy nem tudta tovább mondani; de ez az ellágyulás nagyon jól esett neki és meleggel töltötte el szívét.

Megfogta az apátlan két Sinkó gyermek kezét s úgy ment velök az édes anyjukhoz; a mint betoppant, kezdte köszörülni a torkát:

- Erzsók! A két gyermeked nagyon szépeket mondott és cselekedett, megérdemlik, hogy csizmájok legyen, azért okvetlenül végy nekik a holnapi vásáron, ha nem elég a pénzed, nesze hozzá még egy pár garas.... Na, hát ne csodálkozz, vedd el, ha nyújtom és a legjobb csizmácskákat válaszd... oh, csak hallád vala, milyen szépen mondá a leányod:

»Ültess keblünkbe jóságot...«

- Na, elmegyek én még oda többször is, aztán ne féljeteK semmit, mert nem éppen olyan rossz Zsófi néni, mint hiszíteK...

És ettől a naptól kezdve igazán, hogy nem is volt rossz, s minden ember csodálkozott rajta, hogy ugyan mi téríthette így az Istenhez azt a vén uzsorást?

De senki sem találta ki; csak ő maga tudta, hogy jó volt neki akkor bemenni azok közé az ártatlan kicsinyek közé és szívéből áldotta azt, a ki ilyen hajlékot emeltetett, hol a gyermekek már zsenge korukban játszva szokhatnak a jóra; hej! ha régen is lett volna egy ilyen ház. De őt soha senki sem tanította s azért maradt durvának az érzése, keménynek a szíve. Hanem hát majd tanul a kicsinyektől, hiszen ott szívesen látják az embert s még azt sem vetik a szemére, hogy komédiásoknak nevezte őket; oh, áldja meg a jó Isten a legkisebbtől a legnagyobbig azt is, a ki tanul, azt is, a ki tanít!

XVI. A pihenés.

- Elbeszélés. -

I.

Bella, a fehér arcú, nyulánk termetű fiatal leány levelet ír az édes anyjának.

Megírja mindazt, a mire évek óta készül. Most végre nyíltan fog szólni az édes anyjához. Más lányoknál ez nagyon természetes. Már kiskoruk óta megszokták, hogy az édes anyja a legbizalmasabb barátnő, s az édes otthon a legpuhább fészek... Hej! a boldog kis lányok!

Bella ír: Kedves jó anyám! Nagyon sebesen ver a szívem. Nagyon sok mindent akarok megkérdeni, elmondani és nem tudom, hol kezdjem? Talán helyesebb lesz nem is gondolkozni rajta, csak leírni mindent úgy, a mint előtör a szivemből.

A legelső felkiáltás az, a mit soha sem tudtam elcsitítani, hogy miért nem vittek haza engem soha a szünidők alatt? Mind hazament a többi, csak én maradtam az intézetben. Vagy ha már itt sem lehettem, akkor Póli nénihez kellett átmennem, pedig, azt hiszem, nem nagyon örvendett nekem. Mikor végigjártam az osztályokat, tudtam, hogy igen fiatal vagyok, nem vesznek fel a tanítónőképzőbe, így hát otthon tölthetek én is egy évet. Hiszen soha senki sem szerette úgy az otthonát, mint én.

De Póli néninek egy befolyásos ismerőse jó akart lenni és felvétetett.

- Póli néni, azt reméltem, hogy haza mehetek! - mondtam elszomorodva.

- Sokat remél az ember!

Aztán nem szólt többet és én soha sem tudtam kitalálni, hogy bánatos-é, vagy haragos, vagy mind a kettő? Csak azt tudom, hogy nem valami nagy szeretetben részesített. Gyakran találok kisírt szemmel, ilyenkor szívem szerint való lenne, hogy vigasztaljam, hogy szeressük egymást. De Póli néni olyan hideg, én pedig olyan forrón tudnék ragaszkodni a hozzám tartozókhöz. Oh, miért is nem szeret engem senki, senki!

De talán nagybátyám mégis szeret egy kisé. Legalább mikor utolszor látott, sokszor megcsókolt, beszélgetett és azt mondta, hogy hazaviszen s akkor majd megmutatja. De hogy mit mutat meg, azt nem mondta.

Soha sem tudnám elfeledni ezt a szerető dédelgetést, mindig hálás leszek érte.

Ezután mindig vártam, hogy édes anyám azt fogja írni: jer haza, pihenj és légy egy évig egészen az enyém.

Tudom, hogy nagyon szegények vagyunk, hogy nagybátyám tartja anyámat, és a küzdelemből nekem is ki kell venni a részem. Nem is akarok meghátrálni, kedvvel nézek a munka elé. De úgy érzem, hogy fokozná e munkakedvet, ha felfrissülhetnék a szülőföld áldott levegőjén. Oh, hogy vágyom erre, anyám!

Vágyom, de azért mégis hallgattam volna, ha az intézet doktora egy évi pihenést nem rendel.

Tudom, hogy van is már állásom, hiszen ezt értésemre adta anyám még a vizsgálatok előtt. Ugyanakkor azt is mondta, hogy aztán együtt fogunk lakni.

Azt hittem, hogy tíz levélpapírosra sem fér, a mit el kell mondanom s íme megakadtam!
Most e pillanatban nem tudok egyebet mondani, csak hogy nagyon, nagyon vágyom
haza. Egy kissé fáradt vagyok, olyan jó lenne otthon pihenni legalább egy évet.

* * *

II.

Odahaza, a félig összeomlott régi házban, korán hervadt, sápadt asszony olvassa a levelet.
Aztán mélyen felsóhajt: pihenni akarsz idehaza? Szegény gyermek! És könnye csendes
pereg végig halvány arcán.

Az idő már dél felé jár, de Zádor Soma még nem kelt fel. Testvére bemegy hozzá: Soma,
Bellától levél jött... szeretne hazajönni. Ha olvasni akarnád, itt a levele.

Tartózkodó félénk hangon beszélt; látszott, hogy többet szeretne mondani, de nem mer.

Mig bátyja a levelet olvasta, lopva tekintgetett rá, aztán az ablakhoz ment és kinézett az el-
vadult kertre, hol a régi gyümölcsfák már nem gyümölcsöt, csak mohát termettek. De azért
hivogató árnyat vetettek a kaszálatlan füre.

- Furcsa, nagyon furcsa vagy te, Mari. - Az asszony összerезzen és visszafordul.

- Ugyan miért is tartottad távol azt a gyermeket, ugyan miért? Azt hiszem, csak azért, hogy
okod legyen a sirásra. Neked ez a legkedvesebb mulatságod!

Az asszony szeliden szól:

- Nem sirnék én, Soma... ha te igazán akarnád, hogy ne sirjak...

Elhallgat, nem meri tovább mondani; bátyja pedig morog és hevesen kapkodja magára ruháját.

- Soma! ha gondolod... de kérlek, gondold meg jól... mert nem szeretném...

- Ej, ne ingerelj!

Az ajtó felé tart s onnan kiált vissza: - Irj neki, hogy jöjjön haza.

Aztán úgy vágja be maga után az ajtót, hogy a rozoga ablakok zörögnek belé.

Egy hét múlva hazaérkezett Bella. Nagybátyja nagy örömmel fogadja, csókolgatja és elnevezi
gyönyörű galambjának. Édes anyja is megcsókolja s aztán, hogy nem tudja visszafojtani a
könyeit, gyorsan elfordul. Soma bácsi biztatja Bellát, hogy a miért egy kissé szegényes most
itt, rövid időn másként lesz minden, egészen másként.

Bellának így is szép volt a roskadozó ház, az elvadult kert árnyékos fáival és az óriási hegyek,
melyek felett mindig csodaszép az ég színe. Minden, minden gyönyörű, mert látta akkor is,
mikor kis gyermek volt. Összejárt mindent. A júliusi nap forrón süttött. Mintha szikrázott
volna az egész táj. A hegyi patak felett egy keskeny palló vezetett a tulpárra, hol a kicsi falu
odalapult a sziklás hegy aljába. A Zádorok háza egészen kinn a falu végén volt és nagyon
elhagyottnak tetszett.

De Bellának éppen így volt jó s alig várta, hogy az elvadult kertbe futhasson. Oh, az a kert egy
bűbajos paradicsom volt az ő emlékezetében. Csak nyolcz éves volt, mikor utolszor látta.

Most több benne a dudva, nagyobb a fű, mohosabbak a fák és sok, sok a madárfészek; szóval
gyönyörű szép. Volt itt hajdan egy gyöpknapé is; keresi a nagy fű között, rá is akad; dúsan
nyit rajta a fehér szirmú Margit-virág és a kékszinű nefelejcs. Végig dől a virágok között s

azok úgy összehajolnak felette, hogy a méhek észre sem veszik, s csak úgy döngicsélnek a szirmokon, mint előbb és a sok pille csillámló fátylat tereget rá. Oh, mily jó is itthon, csak itt lehet igazán pihenni! Most már az itthon töltendő év meg fogja erősíteni, munkára edzeni. Hiszen még most nem tudna bizni az erejében, hátha be sem tölthetne egy állást? Aztán olyan nagyon, nagyon jó idehaza!

III.

Az első két nap nagybátyja sokat foglalkozott vele, de anyján meglátszott, mintha tartana valamitől, mintha nem lenne biztos valamiben s ez a rettegés olyan különössé tette.

Ha szeretne, nem így lenne akkor, gondolta a leány s egészen félre húzódott anyjától.

A negyedik nap estéjén Zády nem ment haza.

- Ugyan merre késik? Tudakozta Bella.

- Bizonyosan ismerősök utaztak keresztül a falun s azokkal mulat, - szól az anyja és elkezd magyarázni, hogy úgy van az néha... a mások, az átutazók kedvéért.

Akkor éjjel úgy tetszett a leánynak, hogy az ebédlőben valami zaj van. De aztán újból elaludt, mert sokat barangolt a hegyek között s jól esett az álom. Nagybátyja másnap és harmadnap sem tért haza vacsorára.

- Úgy látszik, sok ismerős utazik erre. De hát miért nem hívja inkább ide őket?

- Szegények vagyunk, Bella, nem fogadhatunk vendéget, - mondta édes anyja.

A leány minden éjjel hallott valami zajt és el nem tudta képzelni, mi lehet? Zády délben kelt, haragos volt, minden ingerelte és szemére hányta minden nap, hogy az ebéd ehetetlen, rossz.

- Ezért tartalak én? - rivallt rá haragosan testvére, ki csak lehajtja fejét és hallgat.

Bella összerázkódik. Valami nagyon, nagyon kellemetlen érzés szorítja a szívét, de nem tudja kimagyarázni, hogy az mi. Hanem tisztába jött vele akkor éjjel. Úgy éjfél után két óra tájban arra ébredt, hogy az ablakok csörömpölnek. Mi lehet az? Felszökött és kitekintett a tornácra néző ablakon. A hold fehéres fénye Zády tántorgó alakjára esett. Fölemelte öklét, fenyegetve hadonázott.

Belülről egy suttogó hang kérlelte:

- Jöjj be Soma, ne csinálj zajt, még fel talál ébredni az a szegény gyermek. Gondold meg, mily fájdalmas lenne ez neki. Lásd, miért is hozattad haza, ha nem tudsz magadon uralkodni?

- Hogy mersz velem így beszélni te? Úgy-e bár, hazahoztad a nyakamra azt a békát, hogy őt is tartsam? Minden keresményemet rátok költsem, magamra semmit? De nem úgy lesz ezentul, fogadom!

Fenyegetőzve kereste az ebédlő ajtaját.

Bella irtóztató fájdalmat érzett; de nem tudta, hogy mit tegyen. Első ösztöne az volt, hogy kimegy, megfogja édes anyja kezét és elfut vele valamerre messze... Hanem aztán magához tért és leült ágya szélére. Aludni nem tudott többet. Felöltözött és lement a kertbe.

A fák lombjain még nem tört keresztül a hajnal derengése, a fű és dudva nyirkos volt a harmattól.

Bella mindezekre nem ügyelt, csak járt-kelt öntudatlanul, keresztül-kasul az elvadult kertben.

Egyszerre rózsaszín vetődött a füre, a madarak csicseregtek és mindenfelől tündöklött a harmat. Ott állott a gyöpknapé előtt, a hol megérkezése után olyan gyönyörrel pihent. Vajjon hány éve lehet annak?

Gondolkozni kezdett, s éppen a mint oszladozott a homály és ragyogott a hajnal, úgy értett meg mindent, kezdte tisztán látni a dolgokat.

Szívébe nyilallott: szegény, szegény anyám! Elfedte arcát és lehanyatlott a harmatos virágok közé.

Valami egy óra múlva az előbukkanó nap melegen csókolgatta a halvány gyermekarcot, a leányka föleszmélt, körültekintett öntudatos komolysággal. Sokáig maradt ott. Mikor felállt, már egy erős elhatározás adta azt a biztos nyugalmat, mely egész valóját úgy átváltoztatta.

Néhány nappal ezelőtt, mint egy pihenésre vágyó fáradt madárka esett a nefelejcek közé s most, mint egy munkára kész fiatal nő, akar egy nagy kötelességet teljesíteni.

Szeme lángol, arcza kipirul és nagyon, nagyon erősnek érzi magát. Most már tudja, mit fog cselekedni és szégyenli, hogy pihenésre gondolt akkor, mikor édes anyja tőle várta megmentését.

Óvatosan, hogy észre ne vegyék, surran be szegényes kis szobájába és egy levelet ír. Aztán abban az időben, mint rendesen, bemegy az édes anyjához, a ki fürkészve tekint az arczába. Most már érti is, érzi is e tekintet okát; de nem árult el semmit; egészen nyugodt és vidám volt.

- Hála Istennek, nem vett észre semmit, - nagyon mélyen alhatik; de hogy is ne, mikor még gyermek szegény, - gondolta az édes anyja.

És a leány most már nem várja, hogy becéztesse, hanem egy tisztább, nemesebb érzéssel ő maga akarja szórakoztatni az édes anyját. Előszedi könyveit, felolvas neki, aztán segít mindenben. Ha a nap heve enged, kéri, hogy járkáljanak.

Harmadnapra Bella egy levelet kapott. Mikor elolvasta, arczán valami fény lángolt, melle pihegett. Póli néni írta az ő szokott határozottságával:

»Tudtam, hogy az a levegő nem neked való. Nem való volt az özvegy édes anyádnak sem; de ő szegény nem szabadíthatta ki magát onnan. Egyedül nem tudott volna megélni; tőled várta megmentését. Most már megjött az eszed, s helyén van a szived.

Így is kell! De minthogy én ugyis tudtam, hogy ez lesz belőle, nem adtam be lemondásodat s így kívánságod szerint kérem sem kell, bár a leggyöngébb állást. Meg van a jó helyed, elfoglalhatod akár még ma is.«

Mikor az édes anyja is elolvassa ezt a megváltó levelet, könye úgy omlik; de az már örömköny.

IV.

Egy csinos új lakásban egy fiatal tanítónő azon csodálkozik, hogy miként képzelhetett ő pihenést munka nélkül? És a kedvvel teljesített munka olyan jó; egészen derültté varázsolja az életet.

Aztán a tanításon kívül annyi mindent lehet becsepegtetni a fogékony fiatal szivekbe.

A nagy munkakedvvel végzett kötelesség után Bellának az a fő törekvése, hogy gyöngé édes anyját szórakoztassa.

És ez sikerül is neki. A mult szomorú emlékei lassan-lassan elenyésznek, kihálnak az édesanya lelkéből.

Csak néha jut még eszébe, mily keserű, kínos éveket élt át bátyja házában, rákényszerülve, hogy annak a kegyelemkenyerét egye.

Ilyenkor még mélyebb szeretettel öleli át Bellát.

- Te vagy az én megmentőm, édes kis leányom, - suttogja, gyöngéden megcsókolva homlokát.

És Bella odahajtja fejét anyja ölébe. Valami oly édes, büszke boldogság tölti el. Hisz munkájával nyugalmas otthont teremtett édes anyjának, csendes, békés életet mindkettőjüknek.

Fiatallal megérti az élet ama nagy igazságát, hogy a munka adhatja az egyedüli igaz boldogságot a földön.

Megérti, hogy egész életünkben csak az az igazi pihenés, ha fejünket édes anyánk ölébe hajthatjuk.

XVII. Az öngyilkosok.

- Elbeszélés. -

I.

Mindig szerettem a fiatalságnak történetkéket regélni. Szerettem már akkor is, midőn még nem voltam ilyen fehér szakállú vén ember; akkor, midőn megtámadott hazánk védelmében folyt a hősi vér, termett a honfiúi dicsőség. Igen, már akkor, a táborozás alatt, vadregényes tájak szaggatott bércztövéénél leheveredve a tábori tűz mellé, szólongatott a fiatalja:

- Édes jó Gyuri bácsi, meséljen valami igaz történetet! És meséltem nekik. No, hát mesélek nektek is; megrázom az ősz szakállamat, lássuk, mi potyog ki belőle? Meg van. De nem tündérmesét ráztam ki; azért ti apróbbak menjetek a sutba diót hámozni, fővényt számlálni; a nagyobbja üljön ide mellém, így ni! Talán dobnánk a kandallóba pár hasáb fát, mert odakünn ugyancsak hull a hó. Nem fázol, te kis szösze? Jer ide közelebb és nézz rám azzal a ragyogó kék szemeddel... aztán ne hidd, hogy felette víg dolgokat hallasz, hiszen nézd, az ég is beborul néha és nem ragyog mindig úgy, mint a te szemed.

Három fiuról szól az igaz mesém, olyan igazi három fiuról, mint ti vagytok itt hárman: de ti soha se csináljatok ilyen mesét azoknak, a kik titeket szeretnek!

Grófról, nemesről és földművesről van e kis történet. Tehát kezdjük elől, a mint ez már szokás, a grófon.

Maróthynak hívták; a földi jóból, dicsőségből nem hiányzott neki semmije, csak éppen egy fiugyermek. Volt négy gyönyörű leánykája, de azok, ha felnőnek, idegen nemzetségek neveit fogják hordani s Maróthy gróf nem lesz többé a világon és az ősi czimert majd lefelé fordítják. Azt kérded, kis szösze, hogy aztán fáj az annak, ha lefordítják, vagy mi baja van abból?

Én meg azt mondom, hogy te csak hallgasd a történetet és ne kérdezd, a mit magam sem tudok! Egyszer a kastély kertjében járkálgattam, midőn Maróthy gróf sugárzó arczczal közeledett felém.

- Most már boldog vagyok, egészen boldog! Egy fiut küldött nekem az ég. Jer, jer Gábor, hadd mutatom meg a fiamat!

Megmutatja.

Az ujszülött csodadolgokat mívelt parányi szájával és az apa úgy találta, hogy így csak egy Maróthy gróf tehet.

Te kis vörös apróság, mily nagy boldogságot hoztál e nagy ősi kastélyba, gondoltam én.

Maróton ugyane napon még két házban volt olyan öröm, mint a kastélyban, mert a mi emberi, azt egyenlően érzi az ember goth-íves, vagy szalmatető alatt. Az pedig éppen emberi, hogy a ti születésesten, ti ragyogó szemű jószágok, örüljünk. Mind a három ujszülött fiú volt, s mind a három helyre éppen fiut kértek a jó tündértől.

Az időrongált nemesi udvarházban az atya így fohászkodott:

- Jó, hogy jöttél, kis fiam, te fogod ennek a régi háznak a régi jólétet visszaszerezni.

Én a forradalom után nem tudtam az egyensúlyt megkapni, te bele nössz abba, hogy nincsen jobbágy, s hogy a nélkül is lehet gazdálkodni. Te más ember leszel, mint az apád. Legyen áldott az úr, hogy nekem adott!

Ha az urak örvendeztek kis fiaiknak, a földműves sem búsult, karjára kapta gyermekét s felkiáltott:

- Éppen te kellettél nekem! Paraszt embernek áldás a gyermek, de százszor áldás a fiugyermek. A leányok csak visznek a háztól, míg a fiuk hoznak. Légy istápja az örökségnek. Én pedig áldom jó Istenemet, hogy fiut ada.

A kis fiúk sírtak, szoptak, nőttek és a szülők öröme végnélküli vala. Mennyi örömet is tudtok okozni, ti kis buksik! Csak az általatok okozott bánat szokott nagyobb lenni az általatok okozott örömnél.

Maróthy Olivér, a kis gróf, Földesy Kálmán, a kis nemes, már kollégiumba kerültek és Szücs Pista már a fenyves »szélben« őrizte ökreit s a szülők öröme még fokozottabb vala. A három fiú annyit hallott egy napon való születésükről és arról, hogy egy faluban ez a csoda történt, hiszen máskor egy fél év alatt nincs három fiú születése: hogy a végén ez a körülmény egész vonzerőt gyakorolt a három fiúra s ha csak módját ejthették, mindig együtt játszottak.

II.

A Pista ökrei harapdálták a kövér fűvet és közben nagyon szelid tekintettel néztek egymásra, meg a kis patakra. Pistának legkedvesebb mulatsága volt a kis patak folyását nézni: vajjon mióta jó? meddig megy? s miket lát, míg elér oda, a hová törekszik? S bár sok kis tarka kavics van a havasi patakocska medrében, de több tarka-barka gondolat támad a kis parasztfiú agyában, a mint így szemléli a víz folyását.

Ti azt el sem képzelhetitek, hogy az Isten szabad ege alatt, zöld fűben heverészve, milyen szépeket gondol egész nyáron át egy-egy kis pásztorgyerek; ha azt úgy le tudná írni, szép tündérmese lenne abból.

Egyszer ott ültem erdei rejtekhelyemen. Ismeritek a mókusok és a rigók tanyáját? No hát ott voltam. Senki sem láthatott be a repkényfüggönyön, én pedig jól láthattam a tisztást kis patakjával, a nyáját, s a merengő Pista gyereket. Láthattam, a mint Olivér és Kálmán közelegnek Pista felé és hallhattam beszédüket. Előbb azt gondoltam: no, csak csacsogjatok ifjú barátaim, talán elszenderülök szavaitok közben úgy, mint mikor a rigó fütyét hallgatom. De nem szenderültem el, s beszédök végén úgy gondoltam, hogy ezeknek a gyermekeknek szivök van... Akkor azt gondoltam, most már nem tudom, mit gondoljak.

A három egykorú fiú között Pista volt a legizmosabb, de a más kettő is üde egészségtől virított. A fűre heverésztek s így folytatták beszédüket:

- Mégis csak gondold rá magad, Pista, és jer be velünk most szeptemberben az iskolába.

Kálmán megfogta a kezét:

- Tudod Pista, a tanuláson kívül miért hivlak én annyit? Hát azért, hogy semmiképpen nem tetszik nekem ez az állapot: én tegezlek téged s te vissza nem tegezhetsz; ha te kollégista lennél mindjárt másként lenne az.

- Természetesen, - szólt közbe a kis gróf - és úgy lenne helyesen. Aztán kigyult arczczal, nemes tűzzel beszélt a gyermek tovább, hogy milyen szükség van sok-sok tanult emberre, csak menjen Pista és tanuljon nemzete dicsőségére.

Ez a gyermek, ha mindig így beszél, nem csak ősi fényében fog sütkörezni: ember lesz maga magáért.

Pista nyaka köré csavargatta ostorát, s a könyökére dőlt.

- Nem lehet, nem lehet! Ezt a kis patakot, az ökröket, amott a karcsú tornyot: nem lehet elhagyni!

- Ejh, ott is van viz, karcsú torony és ökör, ezek miatt jöhetsz Pista....

- De nincs ott az édes anyám, őt sajnálnám elhagyni, ha már kiveszik az urfiak a szót az ember szájából!

És erre akkorát csattintott, hogy az ökrök is kezdtek figyelmesek lenni, azután hozzátette: Soha míg a világ áll, nem akarom az édes anyámat megszorítani!

- Ez már más! - mondotta a más kettő. - Mi sem tudnánk elnézni, hogy a mamánk sirjon. - Azután eszökbe jutott, hogy vadvirágot, meg epret fognak szedni, mert annak örvend a mama, most még csak ezt, később még nagyobb dolgokat akarnak tenni szülőik örömére.

Bizony, elhihetitek, nagyon szép volt a három kis fiú, midőn így beszélt. De azt már el sem tudnátok képzelni, mennyi reményt kötöttek ezekhez a szép gyermekekhez szülőik.

Én tudom, láttam. Biboros alkony volt, mikor az erdőből hazafelé ballagtam. A Maróthy-kastély kertjén mentem keresztül. A díszes kertilak nyitott csarnokában festő-állványon egy csaknem bevégzett női arckép előtt állott Maróthy, a mint meglátott, oda szólított és egész apai büszkeséggel szólt: A fiam műve! Édes anyját festette le ilyen hiven. Úgy-e bár, ha nem lenne gróf, akkor is lenne valaki ez a fiú? Ilyen művészi alkotás, ebben a korban!

- Nagy tehetség és ha így halad, nem a nevétől várja a fényt, hanem ő fogja ezt a nevet még fényesebbé tenni.

Ezt mondtam és ezt is hittem.

Édes anyjával közelgett a kis gróf és mosolyogva üdvözölt, meghallotta szavaimat s okos tekintete felcsillant, mintha azt gondolta volna magában: Úgy van, akarok még valami lenni a *gróf* mellett!

Földesyék felé vettem az utamat és ott is reményteljes boldogságot találtam; az ambitus nyíló violái és szegfűi között vidám arcok pirosodtak. A *fiú* csengő hangon olvasta fel egy dolgozatát, melylyel pályadíjat nyert az önképző-körben. Az anyja szemében könny csillogott, úgy nézett végtelen szeretettel üde arcú szép fiára, mondta:

- Be fog válni, be fog válni a fiú!

- Be bizony, de minek? Kérdeztem mosolyogva.

- Minek? Mindennek. Megyei szónoknak, képviselőnek... mindennek!

Az édes anyja gondolta: még ennél is többnek! Már egészen bealkonyodott és a békák rendkívül hangosan brekegtek a sövény aljában, mikor Szücs Pistáék elé értem. Az udvarra világos csikot vetett a tűzhely lángja s éppen a világos csikon állott Pista egy fehér tehénnel; most hajtotta haza az újszülött kis borjával és bekiáltott:

- Ni-ni! édes anyám, be gyönyörű borja lett a Virágnak!

A paraszt embernek fő dolga a »jóság«, de azért Szücsné rá sem nézett a bornyura; kikapta a tepsiből a forró rétest s úgy szaladt a fiához:

- Nesze Pistikém, fald be lelkem, míg el nem hül. Dehogy hagytam elhülni, mindig melengettem és mindig csak arra gondoltam, hogy a jó Istennek nagy hálával tartozom te miattad; jó is vagy, szép is vagy, dolgos is vagy, te leszel az én öregségem gyámola!... És még mindig nem nézett az új bornyura, csak czirógatta a fia piros arcát. Én pedig arra gondoltam, hogy az az egy nap született három fiú bizony sok örömet hozott a szülőknek.

III.

A gróf fiúról, a nemes fiúról mindig csak jó hír érkezett; mindnyájan örvendeztünk és növekedő reménnyel vártuk a fejlődésüket.

Földesy Kálmán egy rokonánál volt szállásban, egy jó öreg asszonynál, a ki éppen úgy szerette, mintha saját fia lett volna. Ha néha Kolozsvárra mentem, oda szálltam én is és együtt dicsértem Klári néniel a falumból való fiút. De egy alkalommal Klári néni aggodalmasan nézett reám és azt mondta, hogy félti a fiút: baj van. Megdöbbsenem.

- Baj ne legyen, mert az édes anyja kétségbe esne.

- Még nem késő, mentsük meg Gyuri, mentsük meg, magáért is, a szülőiért is!

És elfogódó hangon beszélni kezdett.

- Tudod, milyen jó tanuló volt, mindig legjobb az osztályában. Most is tanul, de kínnal megy a tanulása és egyszer, midőn faggattam, hogy mi baja: miért nem eszik, miért olyan sápadt? Csak elpirult és röviden felelte:

Félek, megbukom az érettségim, nem tudok tanulni. Ettől kezdve addig vallattam, míg bevallott mindent. Hogy benső barátságban volt Maróthy gróffal, tanulótársai őt is valami vagyonos fiúnak tartották és úgy bántak vele; apró kölcsönöket kértek tőle: hiszen te segíthetsz - szokták mondani. Valami álszemérem tartotta vissza, hogy bevallja szegénységét, s úgy költekezett, mintha igazán lett volna honnan. Most már ő kezdett kölcsönöket felvenni. Aztán nem volt miből fizessen, hát... hát rosszul esik kimondani! Elszédítették a szegény fiút, hogy kártyán próbáljon szerencsét; akkor majd kifizethet mindent és nem tudják meg szülői.

Összeborzadtam: - Tizenhat éves korában adósságot csinálni és kártyázni, hiszen ez rettenetes! A szülőire gondoltam, s minthogy azokra gondoltam, komolyan beszélni fogok a fiúval.

Vacsora után keményen ránéztem:

- Mi lelt téged Kálmán? semmit sem ettél, az arcod halvány és beesett... Elpirult és szelid tekintetével olyan kétségbeesetten nézett a szemembe, hogy megsajnáltam. Nem faggattam tovább.

- Tudom a bajodat, fiam! rossz útra léptél: azon az úton csak a kétségbeesés felé lehet haladni. Hidd meg édes fiam, akár vesztesz a kártyán, akár nyersz, az egyformán csak a rosszadra van. A kártyás ember élete izgalom, gyötrelem, soha, soha sincsenek nyugodt, tiszta örömei... és elmondtam mindazt a sok szomorú példát, melyet ismertem, s mely mind szerencsétlenül végződött és kértem, hogy míg nem késő, vegyen erőt férfiasan ezen a legrosszabb szenvedélyen. Most kisegéllem, hogy a szülőit ne érje ilyen bánat. Szép szelíd szeme könnyel telt meg, arcyszíne halványból krétafehér, aztán biborpiros lett; benső harcot vívott, becsületérzése, férfias büszkesége és megszorultsága egymással küzdött; aztán reszkető hangon mondta:

- De nem tudom megadni, hogy fogadjam el?

- Megadod, mikor annyit tudsz szerezni.

Jogász lett a fiúból és... De hát ez a pár sor majd elmond nektek mindent: »Édes jó Gyuri bácsi! Ismét gyöngé voltam, kártyáztam, vesztettem, nincs menekvés! Vigasztalja szegény szülőimet... Szerencsétlen öcsöcs Kálmán.«

Tehetséges jó fiú volt. Mondták az ismerősök. Szamár, rossz fiú volt! Mondtam én és ezt mondanátok ti is, ha láttátok volna a roskadozó udvarházban a kétségbeesett szenvedő szülőket.

És a fiú azt hagyta nekem, hogy vigasztaljam őket; mintha ilyen bánatra jöhetne vigasztalódás!

Olivér gróf Münchenben művészetének élt; szerelmes históriáért »lovagias úton« amerikai párbajjal oltotta ki fiatal életét és csak annyival hagyott nagyobb gyászt az édes anyjára, mint Kálmán, hogy mikor apja meghallotta a borzasztó hírt, azonnal megőrült s az ősi czímer örökre lefordult. - Szegény édes anya!

Bizony kezd nagyon olcsó lenni a fiatal vér! Hajdan sokkal drágább volt; a haza védelmében ontottuk, most a szülők megsebzésére ontják!

IV.

Valami egy évre a két ifjú halála után a mezőn járkáltam, néztem a szántást. A Szücs Pista ekéje mély barázdákat hasított és a legény valami szomorú dallamot füttyörészett, a mint mellette haladtam, megállította ökreit, szerencsés jó napot kívánt és fenhangon folytatta, a mire előbb gondolhatott.

- Hej be szomorú eset is vala az a kettő! nem tud soha kimenni a fejemből; nagyon szerettem a két urfit, aztán meg az is olyan különös, hogy hárman egy nap születtünk s már kettő közülünk szándékosan halt meg.

- Véletlen történet az Pista és ne is forgasd a fejedbe, csak nem szomorítanád meg te is az édes anyádat?

- Isten őrizzen! Iszen, olyan jó szántani, kaszálni és vasárnap »táncz« is lesz...

- Helyesen, fiam! szeresd az életet; munkálódj szorgalmasan, akkor mindig lelsz örömeket, de egyet mondok, Pista: te derék, jó legény vagy, mindig jót hallottam felőled, csak éppen egyben akarlak tanácsolni: azt mondják, felette heves a természeted; na hát, ezt a hevedet tartsd kantárszáron, nehogy egyszer elragadjon.

Pista mosolygott, ingujjával megtörülte piros arcát:

- Tudom instálom, mit hallott a tekintetes ur; úgy is van: egy kicsit féltékeny vagyok és ha más enyeleg Erzsivel, akkor elveszítem a fejemet; zöldet, pirosat látok és mindenféle rossz megfordul az eszembe, pedig nem akarok rosszat cselekedni; még egy csókafiókának sem oltottam ki az életét soha.

És vasárnap táncz volt. A legjobb gazda fia, a henczegő Kovács Marczi derékon ragadta a Pista Erzsijét, hevesen forgatta, aztán mikor Pistához közel ért, hangosan mondta:

- Erzsi! Szeress hát, pártolj el végképpen attól a kajsza legénytől! - És a mint ezt mondta, megcsókolta Erzsit heves erőszakossággal.

Pista hatalmas öklével a fejéhez sujtott, Marczi végig terült a földön és a Marczi édes anyja elkezdett visítozni: Szücs Pista megöléd a drága fiamat! Gyilkos, gyilkos! Aztán ráborult az alélt fiára zokogva, ismételte: gyilkos! gyilkos!

Pistának ez a szó nagyon megütötte a szívét: gyilkos! Aztán menekült előle, azt sem tudta, merre, csak mind ezt ismételte: gyilkos! A malom alatti* forgóhoz ért és a mint a gátról beugrott azt kiáltotta:

»Megy a harmadik is!« A ki ezt hallotta, már nem tudta megakadályozni.

És a ki azért nem ment a kollégiumba, hogy nem akarta az édes anyja könnyhullatását, most rá sem gondolt; bizony a parasztfiú is csak úgy cselekedett, mint az ur! És a parasztasszonynak is csak úgy fáj a szive, mint a más két anyának!

Úgy-e kis barátaim, ti nem fogtok ilyet cselekedni, hiszen tudjátok, hogy mindnyájatokért dobog egy olyan szív, a ki egyebet érdemel tőletek, minthogy összezúzzátok!

* Az eredetiben tévesen „oly”. (az elektronikus változat szerk.)

XVIII.

A tanulótársak.

- Elbeszélés. -

I.

Egy iskolába jártak, együtt tanultak és együtt kezdtek irogatni az önképző-kör részére. Előbb csak az önképző-kör részére, azután, mint a fészkéből kirepült madár, tovább szálltak és már a lapokban is lehetett látni a Pető Endre és Pál Miklós neveket.

Mikor tanulmányaikat végezték, Pál Miklós, az elegáns ifjú, arra biztatta Petőt, hogy menjenek a fővárosba, ott most jó dolguk van a fiatal íróknak, mert elmúltak már azok az idők, a mikor az irodalom napszámosainak nyomorogni kellett: most jól fizetnek a lapok, legyenek hirlapírók; így könnyen megragadhatják a hirnevet...

- Nem, én nem megyek oda, - felelt Endre szeliden, - elvégzem a theológiát és pap leszek. Nem tudom felejteni, oda húz a szívem, oda minden hajlamom. Majd egy kis faluban hirdetem az Urnak igéjét és az Ur szőlője mellett kapálgatom a saját kertecskémet is. Nagyon szeretek a kertben babrálni; mindig segítettém édes anyámnak a kerti dologban és úgy hiszem, hogy az a legjobb volt, a mit akkor tehettem. Mintha valami melegség, üdeség akkor hajtott volna csirát a szívem mélyén s az tenné derültté az én világomat...

- ...Szép világod lehet! - gúnyolódott Miklós.

- Én szeretem és igyekszem még szebbé tenni. Majd ha pap leszek, oktatom a hallgatóimat s éppen mint egy kertben, ha szakadatlanul tépjük a gyomot s ápoljuk a virágot, szép és gyönyörűsége lesz minden, mert végre is a jó mag előli a dudvát. Így lesz majd az én népemnél is...

Erre Miklós nevetett és úgy találta, hogy Endre álmodozó. Aztán meg akarta győzni tévedéséről:

- Pajtás! A kiben nincs magasabbra való törekvés, a kit nem sarkal a hirtágy, az nem is fog soha semmi nevezetes dolgot cselekedni.

Pető Endre szeliden mosolyog, aztán az ő szerény módja szerint elmondja, hogy ha természete be is venné a dicsőség vágyát, úgy sem rettenne vissza a papságtól; mert nincs pálya, melyen több nevezetes ember lett volna, mint ezen. A tizenhatodik században: Horvát, Szegedi és Székely Istvánok, Batizi András, Sztárai Mihály, Bornemissza Péter és még számos híres pap irt olyan műveket, melyek méltán megóvták írójukat a feledéstől. Aztán később jött Czuczor, Székács és Tompa. Most pedig itt van a többek között a három Szász, Baksay és Szabolcska. Ezek bizony olyan fényes nevek, hogy büszkéek lehetnénk, ha egyszer közéjük számítanánk... De bármily hosszasan vitatkozott is a két ifjú, nem tudták egymást meggyőzni, a mint ez már minden alkalommal így is szokott történni és indult mind a kettő a maga útján.

II.

Villanyfénytől beragyogott, aszfaltos út volt a Pál Miklósé, Pető Endre egy kis gyalogösvényen haladt, melyre a hold és csillagok hintették enyhe fényüket.

Miklós hirlapíró lett, még pedig abból a fajtából való, a ki ugynevezett szellemes cikkekcskéiben kigúnyolt minden mélyebb érzést: azok mind butaságok, nem a modern emberhez valók.

A csípős apróságokat jól fizették a szerkesztők; a divathölgyek nagyon dicsérték; de a neme-
sebb elfordult azoktól. Hanem azért Pál kapós író lett és szívesen látott vendég a társasá-
gokban. Az érték nélkül való magasztalások és fényes élet után való vágy sarkalta, hogy minél
többet írjon, pedig az idejéből nehezen tudta kiszorítani azt a pár órát, mikor erőszakos
hajszolással írásra szánta magát. Éjjel mulatott, a pezsgős murik egymást érték, nappal aludt;
néha kirándult a vidékre, hadd ünnepeljék; ilyenkor a jó vidékiek rovására készült néhány
»kapós« tárcza.

Az e fajta fiatal óriások ritkán olvasnak valamit; de Pál Miklós egy napon mégis olvasott egy
költeményt. A költemény alatt a Pető Endre neve volt. Igaz biz' az!

Hiszen neki egyszer jó pajtása volt Endre, mintha tudatta is volna ezelőtt egy vagy két évvel, -
de ugyan ki tartaná az időt számon ebben a rohanó világban? - hogy pap lett: van háza, kertje,
pompás levegője és ragaszkodó, jó népe. Oh, áldott középszerűség! mondotta akkor arra a
levélre, azután nem mondott semmit, nem is válaszolt. Csak rendes életű munkás egyének
szoktak pontosan válaszolni a kapott levélre. Aztán el is feledte az egészet.

Mikor a költemény olvasásához kezdett, gúnyos volt az arckifejezése; mikor elvégezte,
valami olyat gondolt, hogy erre még sem alkalmazhatja azt, a mivel minden alkalommal meg
szokta tisztelni a tanulótársát: »Oh, áldott középszerűség!« Ebben a költeményben mégis van
valami; egészen elűt a tuczat-versíróktól s egy pillanatig megrezdült szívében valami régi
emlék; de aztán elfeledte azt is, a költeményt is, meg a pajtást is.

III.

- Nos, hát kirándulunk Erdélybe?...

- Természetesen, oda! Mert az ilyen kirándulásoknak mindig az a célja, hogy az ember
azután inkább szeresse a fővárost s ennek a célznak leginkább Erdély felel meg.

Pezsgős üvegek halmaza körül hangzik e beszéd s az idő már reggelre jár. Valahol odakünn, a
hol lomb is van, madár is van, azóta harmatban fürdik a kelő nap s csicsereg a madár... és Pál
Miklós folytatja:

- Hát mint turista-csapat vonulunk a hegyek közé; teremtöm, mennyi zöldet látunk és hallunk!
De állapítsuk meg a programot...

Elkezd gondolkodni; homályosan dereng emlékében, hogy ott, a hol harmat is csillog, madár
is énekel, valahol a zöldben lakik valaki: egy régi tanulótárs. Az egyszer mintha említett volna
egy házat és kertet... az a ház jó lesz megállapodónak, azt be kell venni a programba.

- Tudjátok, valami havasnak a tövében, fölteszem róla, hogy egy repkényes házban, él Pető
Endre...

- Pető Endre? Az, a kinek néhány költeménye úgy feltűnt? - kérdezte egy pár fátyolozott
hangú fiatal óriás.

- Az. Ott tanyát üthetünk. - - - - -

És a fiatal költő-pap házat igazán repkény borította. Néhol a zöld indák közül kivillant a falból
annyi fehérség, mint egy rózsza. Azt lehetett hinni, hogy fehér rózsák kukucskálnak elő.

De volt igazi rózsa is a csinos tornác előtt végig egy sor, az udvar zöld pázsitja között pedig egy-egy csoport. Mindezt a fiatal pap szemezte, a rózsafák teli vannak nyilással, a kert tele van finom gyümölcsfákkal, azok is kezdenek már teremni. Az istállóban két szép ló, pajtában tánczó kis borjúk és mindenütt az egész telken tisztaság, vidámság és jólét.

A fővárosi fiatal óriások éppen akkor érkeztek a paplakhoz, mikor a tánczó kis borjúknak az édesanyjuk hazajött a csordából; az udvaron fejesre álltak és meg-megsimogatták érdes nyelvükkel a borjaikat. Ezt a jelenetet szerette mindenek felett az a szőkehájú, tizhónapos kis leány, a ki ott repes az édesanyja karján és kövér kis kacsóit nyújtogatja a borjúk felé. Nem nyújtogatja hiába, mert édesanyja is szívesen nézi, mikor a fehér sajtarok megtelnek habzó tejjel és a kis borjúknak mégis marad annyi, hogy végén csak játéknak veszik az egész szopást. Ilyenkor édesapja is csak ott terem valahonnan és gyönyörködik szép, fiatal feleségében és szőke leányában.

A rácskerítésen túl csak megáll a turista-csapat, benéz az udvarra és egy hang szól:

- *Oh, áldott közepszerűség!*

IV.

A fiatal papné, mikor meglátta a vendégeket, első gondja volt odasugni a tehenet fejő csinos leány-cselédnek:

- Bori! Az egy csirke mellé ölj még ötöt. Aztán a turóscsuszát is megszaportítjuk... Csak gyorsan, Bori!

Aztán mosolyogva ment az urával együtt a vendégek elé.

- Pompás! Nagyszerű! - lelkesültek a vendégek azzal a túlzott dicséréssel, melyből kiérzik, hogy nem a szívből való. Kevesebb dicséret többet érne.

- Mi a nagyszerű? - kérdezte Pál, mikor tul voltak az üdvözlteken.

- Minden, minden! Ezek a bájos kis boczik, az ökrök (ökor egy sem volt az udvaron), mint a Himalája, oly fehérek... Hát ezek a fekete jószágok, oh be kedvesek!

Azok a fekete jószágok pedig, - két nyakig sáros bivaly, - a mint jöttek a csordából, oly gyanus szemmel nézték a vendégeket, hogy a házigazda jónak látta az idillnek végét szakítani és gyorsan a tornác felé terelte vendégeit, a hol mosolyogva jegyezte meg:

- Ezeknek a mi bivalyainknak semmi érzékük sincs a bókók iránt. Azért az idegennek sokkal üdvösebb félre állni az utjukból, mint rájuk vesztegetni a szót. És most, ha úgy tetszik, maradjunk itt a tornácson, míg vacsorához hívnak. Tudjátok, az asszony mindjárt elaltatja Rózsikát... mert Rózsika semmi áron el nem alszik, ha társaságot érez maga körül.

- No, ez jó multság lesz! - súgta Miklós a szomszédjának, a ki fennhangon felelt:

- Nincs semmi olyan kedves, mint a falu!

A hegyeken a pásztortüzek, a kéreshomályú égen a csillagok fénye kezdett ragyogni és az est gyönyörű volt, de ez nem érintette a Miklós szívét, szánó mosolylyal csapott a fiatal pap vállára:

- És te itt élsz mindig, mindig, Endre?

- Itt és itt nagyon jó!

Vacsorához ültek és pompásnak találtak mindent. Az egyik odáig ment, hogy még a vizet is nagyszerűnek mondta, mire a többi azt gondolta: Na ezt nem tudjuk túllicizálni, ez már az önmegtagadás tetőpontjára juttatott! És a fővárosi vendégek szentül hitték, hogy mennyire lekötelezték a falusi asszonykát, a kinél, ha jól is lehet enni, tisztaság is van, de azért hol marad ez az egyszerű háztartás azok mögött a pazar fényű szalonok mögött, a hová közülök néhányan hivatalosak.

Leginkább Miklós érezte a különbséget, mert őt kényeztették mindenek felett.

Másnap, mielőtt a hegyek közé indultak volna, Pető elvezette vendégeit a nevezetesebb helyekre: a temetőbe, a hová annyi fát ültetett, hogy most már minden sírhalomra lomb borúl. Az új iskola már tető alatt van, a kisededóvónak pedig rakják a fundamentumát. Az ódon, kis templom is megnézni való; meg is nézték, elolvastak minden régi feliratot és mikor egészen magukban voltak, hangos hahotában törtek ki:

- No látjátok, mily jó, hogy halottainak árnyat készít ez a jámbor ember, így legalább nem süti el őket a nap! - mondta Miklós és még mondott sok gúnyos megjegyzést, a min a többi jót nevetett.

Mikor a barangolásból visszatértek, akkor pedig komolyan így szólt a hajdani tanuló társához:

- Endre! Ne vesztegessed itt el az életedet, azzal a te tehetségeddel sokra vihetnéd a fővárosban, hírnevet szerezhetsz és fényes úri életet élnél.

Endre szeliden mosolygott.

- De mikor én éppen ezt az életet szeretem, erre vágytam mindég. Szeretem a természetet, a falut, a családot és ezt a ragaszkodó, tiszta népet s jól esik, hogy a nép is, a legkisebb gyermektől az agg emberig, mind úgy vonzódik hozzám, mintha apja volnék. Itt olyan jó!

- Oh, áldott közepszerűség! Nem kérek belőled, nem itt van az én világom!...

* * *

V.

A felkapott embert, Pál Miklóst a természetellenes élet kimerítette, az erőszakos írói termelésben kiapadt a különben sem bő forrás. Már sokkal kevesebbet írt és azt sem dicsérték égre-földre, apránként aztán kezdték elfeledni. Nőttek az új, időközi óriások, a kiknek sorsuk egészen a Pál Miklóisé leendő, mert kötelességérzet és erkölcsi tisztaság nélkül nincs állandó emelkedés: csak jó alapon épül a jó ház!

És a repkényes kis házból, a bérczekkel övezett faluból szálltak mindig magasabbra, szálltak azok a mélyérzésű, kristálytisza költemények, melyeknek forrása csak a szív melege lehet. Ugy repültek ezek az üde versek, mint a kéklő magasban az aranyfényű madarak, beröpködtek az egész országot és minden művelt család kitérte az ablakát, a szívét, hogy befogadhassa az édes hangú madarat.

A kis falu papjának nagy lett a híre, jöttek a meghívások jobbnál jobb eklézsiákból, de Pető Endre oda nem hagyta volna semmiért azt a puha fészket, melyet úgy szeretett.

És ugy-e bár, képzelitek, mi lesz ennek a kis történetnek a vége? Ugy-e már láttok egy beesett mellű, égő tekintetű, viaszsárga arcú férfit, a ki eljő, hogy a gyermekkori barátság jussán kérjen egy parányi üdülő helyet a tiszta levegőjű falucskában; beteg, nagyon beteg. Az első héten látszólag jobban lesz.

- Oh, milyen jó itt! - mondja minden nap. - Ha újra kezdhethném, úgy élnék, mint te éltél... nem pazarolnám el a legdrágább kincset: az egészséget...

A kis szőkehajú Rózsika betipeg és egy csomó vadvirágot borít a beteg ember térdére.

- Ez aztán a pompás, az igazán nagyszerű! Mintha künn lennék a réten. De okos ember vagy te, Endre, hamar kitaláltad, hogy miben keresd a boldogságodat; de én is magamhoz térek s addig, amíg meggyógyulok, itt maradok nálatok...

És ott is maradt örökre, abban a kigúnyolt falusi kis temetőben, a hol az ő sírját is árnyékkal borítják a költő-pap lombos fái.

XIX.

Két bánffyhunyadi fiú.

- Igaz történet. -

I.

Egyik év adja a másiknak a kilincset és az új év már éppen százszor nyitott be e kis történet kezdete óta.

Úgy kezdődött az, hogy két fiúcska: Betlendi János és Szőcs András, ökreiket őrizték a »Renget« erdőben. Szép címeres négy ökör volt az Andráséké: a szarvuk mintha csak a Lehel kürtje lett volna. Már a Jánoséké nem volt ilyen címeres: a szegény ember csak apróbb szarvút keres. Különben a szarvuknak nincs is semmi köze a történetkéhez.

A két fiú, a mint szemmel tartotta ökreit, nem hagyta nézetlenül a bokoraljból kikandikáló gombákat sem. Mikor a nap delelőre ért, tüzet gyújtottak, nyársat faragtak, a gombákat rátették a szénre; ösztövérszalonnát tüztek a nyársra és a serczegő zsír lecsepegett a piruló gombákra. A piros csikú, fehér tarisznnyából előkerült a puha, barna kenyér és az egészséges két fiú jó étvágygyal falatozott. A forrás friss vizével végezték be délebédjüket és nagyon kellemesen érezték magukat. Leheverészték a mohás pázsitra, felettük az erdő zöld sátra suttogott falevél nyelven: az pedig nagyon szép nyelv!

Ők is elkezdettek beszélgetni:

- András! tudod, hogy én néha gondolok a rekturam tanácsára is?

- Tudom!

- Honnan tudod?

- Mert én is gondolok arra.

- Hát neked mit tanácsolt?

- Bizonyosan azt, a mit neked, mivelhogy mi ketten valánk az iskolában az első fiúk.

- Igaz. Úgy hát neked is azt mondta, hogy menj a kollégiumba?

- Azt.

Elhallgattak és a zizegő zöld levelek között nézték a fényes kék eget, a kék egen a habzó fehér báránnyfelhőket és erről eszökbe jutott valami.

- János! De ott abban a nagy iskolában nincsenek fehér báránnyok, pedig semmi sem olyan szép, mint mikor a zöld mezőn fehér báránnykák futkosnak.

- Bizony, András, azokat én is nagyon szeretem. Aztán szeretem ezt a lombos erdőt, meg a mókusokat és mindent, a mi itt van. Azért csak azt mondom, hogy ne is távozzunk mi innen soha. Nincs a világon olyan szép kollégium, mint ez a mi árnyas erdőnk!

- Nincs... pedig tudod, János, a könyvek is vonzanak, olyan sok szép dolog van azokban!

És a mint ezt mondta, oda fordult a csikos tarisznnyához és újból kivett abból valamit, de most már nem puha barna kenyeret... Bizony ki sem találnátok, hogy mit? Hát egy gyűrődött lapú könyvecskét. A gyüremlett lapokon sok szép dolog volt nevezetes emberekről; de a két hunyadi fiút egy sem érdekelte annyira, mint a nagy Hunyadi János. Lám, az is közönséges

szegény ember gyermeke volt, mégis az ország első embere lett. Mikor javában olvastak volna, egyszerre csak mellettük termett a János nagyapja, a hófehér hajú Betlendi Márton. Kalapját ledobta a földre, vállát verő haját végig simogatta és szólott:

- Na, fiúk, ma őrzitek utóljára a jószágot. Ettől az órától kezdve én váltalak fel, mert parancsolat jöve....

- Miféle parancsolat, nagyapám?

- Az, kis unokám, hogy a báróné berendelt az udvarba mind a kettőtöket. Az egyikből peczér lesz, a másiktól kukta. Ha jól igyekeztek, még felvihetitek inasságig, szakácsságig. Most pedig tüstént lóduljatok, mert vár rátok a csűrbiró.

A két fiú egymásra nézett, mind a kettő elhalványult és úgy érezték, mintha egy kést szúrtak volna a szívéikbe, s egy érzélemmel egyszerre kiáltották:

- Nem leszünk mi kutyapeczérek soha!

- Na ne bolondozzatok, szógáim. Hiszen annyit csak tudtok, hogy a földesuraság parancsolatja szentírás a jobbágnak. Azért csak gyorsan fussatok, meg se is álljatok a báróékig.

II.

És a két fiú meg sem is állott Kolozsvárig, Kolozsvárnak egy ódon utcájáig. Abban az utcában, a híres régi templom mellett van a református kollégium, a hol annyi sok jó fiú tanult hajdan és tanul ma is; az befogadta a két kis pásztort, hadd neveljen belőlök nagy pásztorokat, tudományos, hasznos férfiakat.

Mikor a báróné nyomára jött, hogy hova tűnt a két fiú, tollat ragadt és levelet írt az igazgatótanárnak, a nagyhirű Szathmári Mihálynak:

»Professzor uram! A mult héten megszökött két hunyadi kölyök s professzor uramék azt sem kérdezték, ki fia, ki borja, s a két tulkot bevették a többivel egy sorba, talán bizony, hogy tudóst faragjanak a barmokból? Most már tudja meg kegyelmed, hogy a két szökevény az én jobbágyom, a ki még a mennybe sem mehetne az én engedelmem nélkül. Ennek okán kívánom, hogy e két tulkot elcsapni ne késsék, sürgős szükségem van rájuk: egyik kell kuktának, a másik peczérnek. Ha kívánságomat azonnal nem teljesíti, az tudtára fog jönni a guberniumnak stb.«

De Szathmári uram nem volt ijedős természetű s csak mosolygott a haragos levélre, aztán pedig szokása szerint versben válaszolt a bárónénak eképpen:

»Nagyságos asszonyom, szépen megkövetem,
De tévedésben van, úgy tetszik énnem;
Aklomról bármikor számot adni tudok,
S tudtommal nincs benne kőborgó két tulok,
Jött Hunyadról egy pár jó tanuló gyerek,
A kiből ember lesz, rá fogadni merek,
Vétek az lakáinak, mit gondol a guttát?
Addig csak keressen más inast, más kuktát.
Az ország törvényét feledé nagyságod,
Mely költözhetővé tette a jobbágyot.
Megy bíz az hír nélkül nem csak a mennyekbe,
De műhelyekbe és tanuló-termekbe.
Ez okon ne tessék tehát várni rájuk,
Guberniumnak is ezzel előállok.«

És a báróné semmi módon nem tudta visszahozni a két fiút, pedig mindent elkövetett. Csakhogy Szathmári uram elől járt s nagy befolyásával megtartotta a jó tanulókat:

- No bizony, csak az kellene, hogy ezeket a nagyreményű fiukat peczéreknek bocsássák!

És a tanárt nem csalta meg a reménység, mert a két kalotaszegi fiú rövid időn büszkesége lett az egész kollégiumnak. Példás magukviselésével, nagy szorgalmukkal s kitűnő eszközzel mindig elől jártak: minden kitüntetés, minden pályadíjat ők nyertek el; de azért szerények maradtak és a legkisebb tanulótól a legöregebb tanárig szerette őket mindenki.

III.

Már külföldi egyetemeken szedte a két deli ifjú az ösztöndíjakat: egyik a theológián, s az orvosi tudományon a másik. És éppen végeztek is kitűnően, mikor Szathmári uram módját ejtette, hogy a bárónéval megismerkedjék; bemutatta neki híres szép leányát, Ágneszt is és felkérte, hogy legyen nászasszonya. A báróné örömmel fogadta a meghívást s egyuttal ígérte bocsánatát is.

- Ha már úgy bevált a két fiú, hát üsse kő! Hallom, egyetemen vannak. Mikor kerülnek haza?

A tanár befelé mosolygott és csak annyit mondott:

- Rövid időn... Magában pedig azt gondolta: Majd meglátod te azt, báróné asszonyom! az lesz még csak az igazi meglepetés. - - - - -

Fényes ünnep volt a Szathmári uramék lakodalma: ünnepe volt a kollégiumnak is. A nász-asszony nagy úri díszszel, aranykoronás fogaton robogott végig Farkas utcán. Mikor leszállt a kocsiról, két apród vitte utána az aranyhímes hosszú uszályát. Így lépett a tanári lakba. A násznép közül kivált egy úrias külsejű, nagyon elegáns ifjú, karján vezette a szép meny-asszonyt és Szathmári uram az ifjúra mutatva, meghajolt a báróné előtt:

- Engedje meg, nagyságos báróné, hogy bemutassam leendő kedves vőmet, dr. Szócs Andrást.

Azután redős fekete palástban kilépett egy gyönyörű délczeg ifjú és Szathmári uram újból meghajolt és újból szólt:

- Betlendi János, az eskető papunk és immár a zilahi eklézsiának megválasztott lelkésze.

A báróné megdöbbsen csodálkozással tekintett az ifjakra, miközben a fiatal pap elkezdte beszédét. Olyan esküvői beszédet sem hallottak még soha: a báróné nem tudta visszafojtani könnyeit s a szertartás után így szólt a hajdani jobbágyfiúkhöz:

- Jöjjenek uraim, mondjunk köszönetet nagytiszteletű Szathmári professzor uramnak, hogy nem hallgatott a szavamra, nem félt az ijesztgetésemről és pártfogásába vette a két kis szökevényt, mert hazánknak sokkal nagyobb szüksége van derék, tanult emberekre, mint udvari szolgákra...

Nem is mondhatta tovább, olyan hatalmasan éljeneztek a bárónét.

* * *

Igy lett Szőcs Andrásból Erdélynek híres protomedikusa, Betlendi Jánosból pedig Szilágy-Szolnok megyének nagytudományú esperese. És én nem kívánok egyebet, csak hogy minden kis tanulóbból legalább is akkora ember legyen, mint lett a két jobbágyfiúból.

XX. Debreczeni Márton.

- Igaz történet. -

I.

Az utóbbi időben többen foglalkoznak a kis paraszt fiúból lett nagy emberrel, a Kióvi csata jeles költőjével: Debreczeni Mártonnal. Hát akkor, hogyan fordulnék én is felé a gyermekkori emlékek egész melegével. Hiszen ott születtem én is abban a havasalji kedves faluban, Magyar-Gyerő-Monostoron és eszmélkedésem első pirkadásában fényes szálakat szőtt az, a mi szájról szájra szállt az »igaz ember«-ről. Az igaz ember akkor már bevégezte nehéz útját, melyet lángeszének ragyogó fénye sem tudott könnyebbé tenni. Lángesze alkotásairól beszéljenek életirói, engem nemes nagy szíve érdekelt mindig.

Ismertem közelvaló véreit és valami isteni érzés töltötte el gyermek-kedélyemet, mikor az öreg mostoha anya, a testvérek, s ezeknek gyermekei rajongó szeretettel beszéltek olyan dolgokat, melyekből mind egy áldott szív jóságát lehetett kiérezni.

Debreczeni Mártonnak kortársa volt gróf Mikó Imre - a mint erről később lesz is néminemű megemlékezés - a gróf érdeme szerint becsülte Debreczenit, nagyot várt tőle és sejtette, hogy tudományos szakmunkáin kívül lenni kell olyan művének is, melynek forrása az a mély költői kedély. Buzgón kezdett keresgélni a hátrahagyott irományok között, s így akadt rá a hatalmas hőskölteményre, a még teljesen be nem fejezett »Kióvi csatára«. Fokozódó lelkesültséggel olvasta végig, aztán sajtó alá rendezte és valóban nemes áldozatkészséggel, diszes kiadásban gazdagította vele irodalmunkat. Az előszó sikerült életrajza Debreczeni Mártonnak és ártatlan okozója annak, hogy én most ezt a visszaemlékezést irom. Úgy történt az, hogy mikor a hősköltemény megjelent, édes apám magához hívatta a Debreczeni Márton rokonságát és felolvasta előttük az életrajzot, melyhez az adatokat maga szolgáltatatta volt.

Az atyafiság érdeklődve figyelt; aztán elérzékenyülve, könnyes szemekkel bölíntgattak: »igaz, mind igaz, de még oda kell írni az ökrökről, meg a képről, meg az ebédről«.

S mindegyik elmondott valami nagyon egyszerű, de nagyon szívhöz szóló dolgot a mintaemberről. Az egyik testvérének, Pálnak, volt egy szép szőke kis leánya: Erzsi. »Debreczeni, lángész ez a gyermek,« mondotta volt édes apám és együtt tanított e kis paraszt leánynyal, - mily kár, hogy a lángész nem ragadós! - tehát mikor a kis leány hallotta, hogy még sok minden nincsen leírva az ő imádott »bácsijáról«, ragyogó tekintettel fordult hozzám: »Kisasszony! írjuk le mi, ha megnövünk... írjunk oda mindent Márton bátyámról«... Lehet, hogy Debreczeni Erzsi - most már Sinkó Ferenczné - elfeledte ezt a szándékát, s habár most is olvas mindent, a mi nagynevű bátyjára vonatkozik, de azért írni még sem akar. Hanem én nem feledtem el soha azt a jelenetet és mindig tudtam, hogy le fogom egyszer írni azokat az egyszerű megjegyzéseket, melyek a lángeszű férfi meleg szívére, tiszta kedélyének mélységére vetnek világot.

Pár évvel ezelőtt azzal a szándékkal kerestem fel szülőfalvamat és a Debreczeni Márton szülőfalvát, hogy a még életben levő egyetlen testvért, az akkor nyolczvanegy éves Pált újra kikérdezzem a bátyja felől.

A Debreczeniek meglepően hasonlítanak egymáshoz: világoskék ragyogó szemek, fehér-piros arcszín, kiálló pofacsont, nagy domború homlok, lágy, hamvasszőke hajzat és szép metszetű, rendkívül piros ajkak.

Ilyen volt Márton és ilyen a most élő Debreczeni is mind, - de legtökéletesebb volt a hasonlat Márton és Pál között, ezt meg is mondtam az aggastyánnak azon a találkozón.

- Pál gazda! kegyelmed éppen olyan, mint bátyja abban a nagy könyvben; emlékszik?

- Emlékszem, elhiszem, hogy emlékszem...

A leánya hozzám hajolt és azt sugta:

- De én meg nem hiszem, felejt már az öreg nagyon! Úgy-e bár, édes apámuram, nem sokat tud most a bácsiról?

- Kiről te, Márton bátyámról? Na, azt ne mondja nekem senki!

- A mik most történtek, tizenöt-husz esztendő óta, lehet, hogy nem mindig világosak előttem, összefutnak, mint a betűk; de a mi régen történt, azt tisztán látom. Különösen emlékszem Márton bátyámnak a legkisebb szavára, minden lépésére... Emlékszem, hogyne emlékez-ném!... - És a révedező öreg szemekbe fény gyúl; elmúlt idők varázsa borul az aggastyánra és ifjú hévvel hivatgatja elő édes emlékeit.

Debreczeni Márton 1802-ben született s alig kezdett iskolába járni, már feltűnt az öreg kántornak, hogy ez nem olyan gyermek, mint a többi, elkezdte biztatni a szülőket:

»Nagy kincs van ennek a kis fiúnak a fejében; okvetetlenül kollégiumba adják kentek!«

- Az apa azt felelte, hogy: »folytassa csak az ő mesterségét, a fazekasságot, s a mig hajtani bírná a korongot, addig őrizze a tehenet.«

»Ugy, úgy Marczikám, - tette hozzá beteges édes anyja - ne hagyj te itt bennünket!«

- És a kis fiú őrizte a tehenet a »havas szél«-ben és a Szamos partjára dőlve, olvasta azokat a könyveket, melyeket az öreg paptól kapott; hej! ha ezen a kedves helyen meg lehetne mind azt tanulni, a mire a kis fiú úgy vágyott! A gyermek szívében erős küzdelem támadt: nagyon hajtotta valami; de éppen olyan erővel fogva tartotta a zúgó erdő, a csillogó Szamos s a hóval borított kék hegyek.

Olykor tudásvágya annyira sarkallta, hogy felkiáltott: »Megyek!« Aztán ismét érezte, hogy azt az erős köteléket nem tudja elszakítani. Midőn ébredező lelke így küzdött, akkor halt meg édes anyja és a kis fiú határozott: »Elmegyek!« könnyes szemei felcsillantak: »Most már el-megyek!«

És elment és azon év őszén (1814-ben) a havasalji szülőfaluban már kézről-kézre járt egy levél, melyet a kolozsvári ev. ref. tanoda egyik jeles tanára irt az iskolamesternek, s melyet az öreg Pál nyolczvanegy éves korában is szóhiba nélkül tudott: »Rekt uram! Meglássák, nagy ember lesz egykoron abból a kalotaszegi kis fiúból. Az utolsó padból már az elsőbe került. Nem is látják tanulni; de azért mégis ő tud legjobban mindent. Klasszikus könyveket olvas éjjel-nappal és megérti.

Gyakran látom könyveire hajtani szőke fejét; leborulva siratja szegény, meghalt édes anyját. Immár első a legjobbak között és nem tudom nagy talentumát, példás szelid magaviseletét vagy kitartó szorgalmát dicsérjem-e jobban? Büszke lesz egykor az a falu erre a czondrás kis fiúra...«

Nagy nélkülözések között tanult, mert nem akarta, hogy édes apja elvonjon valamit az öt kis árvától. »Megköszönöm, ha egy héten egy barna kenyeret kapok« és nem is kapott egyebet. Mély szeretettel ragaszkodott övéihez, s ezt annyira ki tudta mutatni, hogy még mostoha anyját is megnyerte, s a komor asszony tőle kitelhetőleg gondozta apró mostoháit, csakhogy a »kollegistá«-nak kedvében járjon. Az öt kis árva között Ferencz volt a legfiatalabb, ezt még a

többinél is forróbban szerette Márton. »Tehetséget látok ebben a szép szőke gyermekben, taníttatni fogom.« S bár szűken telt, mert csak az ösztöndíjak elnyeréséből tengődött; de azért a kis Feri nem látott szükségét semmiben. »Küldök egy aranyat, - így ír Feri tanítójához, - takargassák be vele, már a mennyire lehet a szegény kis öcsém rongyát.« Más alkalommal pedig ezt írja: »Küldök tíz forintot, - kicsiből kicsit, - öltöztessétek az öcsémet »kék«-be«.

* * *

II.

Debreczeni Márton bányász lett és fokról-fokra emelkedett hivatalában. Abrudbánya tiszteletbeli polgárának, Zarándmegye táblabírájának választotta; az országgyűlés pedig nemességre ajánlotta. Nemes lett tehát külsőképen is, mert a benső, igazi nemesség vele született. Debreczeninél a mindig kutató szellem és a lángész teremő ereje olyan alkotásokban nyilvánult, melyeket a külföld tudományos szakfőrfiai csodálattal ismertek el. Bámulatos kitartó szorgalma, hatalmas talentuma új lendületet adott az egyetemes bányauigynak. Hasznos újításait, nagyszerű felfedezéseit azonnal alkalmazták. Németországban, Koppenhágában és Bukovinában. Ásványokat, csigafurókat neveztek az ő nevére és egyszerre több külföldi egyetemhez kapott meghívást.

- Nem megyek, inkább nyomorkodom itthon, ha tehetnék valamit az erdélyi bányászatért, mint sem daskáljak ott, a hol még sincsenek úgy rám szorulva. - Érezte, hogy itthon nem fog daskálni soha a földi javakban!...

De hát a nagy tudományú szakfőrfiúról, a mély kedélyű költőről avatott kéz irt életrajzot, én csak azokat az apró dolgokat akarom felemlíteni, melyekre az unokahug azt mondta volt: »Ezt írjuk mi le, kisasszony!«

Hosszas távollét után, midőn, mint magas állású egyén jött szülőfalvába atyafi látogatásra, mosolyogva tiltakozott a czim ellen:

»Na, ne bolondozzanak édes lelkem, nem vagyok én a monostoriaknak méltóságos ur. Az őregeknek Marczi öcsém, a fiataloknak Márton bátyám akarok én lenni mindig. Kerüljenek csak be, ülünk sort, mint hajdan s hányjuk vessük meg a régi dolgokat. És ha megforgattuk a szót, jöjjön velem, a kinek kedve tartja a havas szélbe, oda, hol egykor a kajla tehenet őriztem és süssünk szalonnát és hallgassuk a fenyves zugását s a Szamos harsogását.«

Pattogott a száraz gally, sercegett a szalonna és forró zsirját cseppenként eregette a puha, barna kenyérre, melyet a hajdani kis pásztor fehér keze tartott a nyárs alá. A pompás lakmározás után végig dőlt a süppedő fűvön.

- Tudjátok, hogy sokkal okosabb lett volna tölem, ha el nem hagyom ezt a tájat soha. Érzem, hogy ide vagyok én forrva testtel-lélekkel: az erdő zúgása mintha az én szivemből áradna szét és vérem keringése egy lenne a Szamos futásával... bizony boldogabbak azok, a kik nem szakítják ki magukat fajuk ősi légköréből: a hol nemzedékről nemzedékre gyökeret vertek, csak ott élhetnek igazán. - Elmélázva szemlélte a fehér fodrú kékes felhőket, mint sietnek, mint úsznak szakadatlanul, így futottak akkor is, mint most és mind hívták őt, hogy menjen velük, mindig-mindig ezek a röpke felhők hívták... Ejh! hiába minden, érzi, hogy újból csak úgy tenne, újból elmenne, mert a tudás vágya erősebb a szülőföld vonzásánál is.

Addig nem távozott hazulról, míg az övéivel meg nem ígértette, hogy felkeresik őt Szebenben. És ősz felé az atyafiság szavát állta. Nagy volt a készülődés: a mostoha anya pisztrángot

hozatott, az otthonmaradó hajadon hug a szőke Kata, varrottas kendőt végzett be az ismeretlen ágyban és jó egészséget kívánt Márton bátyámnak. Pál befogta két apró tehénkáját és felültette a kis diákot, ennek tanítóját és mostoha anyját, s megindultak a nagy útra, melyet Isten segédelmével öt napi menéssel, öt napi jövésssel megejtenek valahogy.

Végre elérkeztek a nagy sárgaház elé és lekaczmálódtak. Debreczeni Mártonnak nagy uri vendégei voltak: gróf Mikó Imre és két bányatanácsos, éppen asztalnál ültek és a szegény czondrás atyafiság összehúzódva sompolygott a konyha felé. A nyitott ajtón át Debreczeni észre vette őket, felszökött és újtjokat állta:

- Nem arra, édes lelkeim, beh jó, hogy itt vannak, régen várom már! - rendre ölelte őket - éppen jókor érkeztek anyám, még nem halt meg az anyósuk (azaz még nincs vége az ebédnek).

- Nem megyünk mi oda, nem vagyunk mi urak közé valók!

Debreczeni gyöngéd erőszakkal vezette befelé mostoháját. A paraszt asszony sáppadozott és zavartan forgatta azt a csomó fenyőgallyat, melyen belől a pisztrángok vannak, kívül pedig a piros varrottas kendő. Nem is tudá, hogy mit csináljon az ajándékkal, mikor a teméntelen fényes üveg mellől csak rá néze az a sok ur. A ház ura Mikó grófhhoz vezette mostoháját:

- Engedje meg excellenciád, hogy ide ültethessem anyámat, a ki felnevelte öt árva kis testvéremet. Te, kedves öcsém Pali, ülj ide a feleségem, az édes ágyod mellé, a kis diákot és a tanítóját magamnak tartom.

A bányatanácsosok nagy szemeket meresztettek; de Mikó gróf el volt ragadtatva, felállott, poharára tette kezét:

- Debreczeni Márton, méltóságos konziliárius uram! Eddig csodáltam bámulatra méltó lángeszét, nagy tudományát, tiszta erényes életét; most földig hajlok nagy, nemes szive előtt... - S mig a köszöntő a bokros érdemeket zengte, látszott Debreczenin, hogy nem tetszik az neki; de mikor éltette az atyafiságot és a falu egész népét, köny szökött a szemébe, éppen úgy, mint a rokonainak, mert ugyanegy forrásból, a szülőföld szeretetéből fakadtak azok a könnyek.

A vendégek távoztával megeredt a bizalmas beszélgetés. Debreczeni szerető nemes szívével rögtön kiérezte, hogy mi tehetné az ő Pali öcscsét boldog emberré és végtelen örömet érzett, hogy ő azt a boldogságot meg tudja szerezni...

- Na, most vacsoráljunk úgy, mint odahaza szoktunk, ha valami nagyobb alkalmatosságot ülünk. És a tányérokban megcsillan az aransárga csigásleves, aztán jött a töltött csirke és a parasztrétes. A ház asszonya - a ki csak törte azt a nyelvet, melyen férje megirta hatalmas hőskölteményét - szíves jósággal kínálhatta őket.

Vacsora után a legszebb szobába vezette az anyósát s puha ágygyal kínálta. Reggel a ház urán kívül még mind aludtak, midőn a mostoha fáradt kifejezéssel, vörös szemmel távozott a szobából.

- Hogy aludt, jó anyám?

- Nem aludtam, a szememet sem hunytam be - vagy ha behunytam az még rosszabb vala. Márton fiam, te jó valál mindig, ne szegd a kedvemet most sem, engedd meg, hogy az éjjel a szekeren háljak... No, no, csak ne neheztelj, hát akkor a konyhán....

- De az Istenért, mi történt. Rossz ágyat vetettek, úgy-é?

- Az ágyban nem lett vala hiba, de meg sem próbálám, - e közben már mind a ketten ott álltak a vendégszobában és Debreczeni kérdő tekintettel nézett a paraszt asszonyra, az pedig rémülten kapta a szemét egyik helyről a másikra.

- No, úgy-é látod magad is? Mikor magamra maradék az estve és felvettem a szemem, az istenverte nagy bolond ló szembe szökött velem, azt hittem, hogy mindjárt kitapossa a lelke-
met! Elfordultam, de akkor az az ember felém tartotta a puskája csövét, tulfelől a sok szuro-
nyos katona ostromolt, egész borzalom volt! Meg sem mertem mocczani, összehúzódtam
ezen a töltött padon és majd megölt az irtózás... de már hogy lehet az ember olyan, hogy a
lovat a falra tegye? Istállóban annak a helye! No azt az egyet tudom, hogy ha száz esztendeig
élek is, olyan házban nem fekszem, a hol éjszakára kép van a falon!

És még azon este olyan szobába vezette a fia, a hol csak tál és kancsó volt a falakon, épen
mint odahaza. A ki egy babonás vén paraszt asszonyért, a ki neki csak mostohája, ilyen tud
egy nap alatt teremteni, annak az igazi gyöngédsége tulszárnyalja még a lángészt is!

Napközben eszébe jutott Mártonnak, hogy mit beszéltek az este és szeliden nézett a Pali
szemébe:

- Öcsém! Egy kérésem van hozzád: ma itt éppen baromvásár van: nekem szükségem lenne két
szép ökörre - te azt nem is képeled, mi minden kell a bányához! Csakhogy én már kijöttem
az effélékből, mert biz a régen volt, mikor a marhát őriztem! Azért kérek, ne essék terhedre
és válassz olyan jószágot, a mi egészen a te kedvedre való.

Pál örömmel teljesítette a megbízást s még nyolczvanegy éves korában is erre az emlékre
ragyogott fel leginkább öreg tekintete. Másnap a rokonság búcsút vett és haza felé indult a két
kis tehénkével. Mikor megérkeztek, a szép két ökör már ott kérődzött a Debreczeni ház
udvarán.

- Oh, hogy áldja meg az Isten az ilyen jó testvért!

És erről a két ökörrel, meg arról a híres grófi pohárköszöntőről még ötven év multán is beszél-
nek abban a havasalji szép faluban.

Debreczeni Márton már sok év óta pihen a kolozsvári temetőben, de neve élni fog nem csak a
tudomány és költészet mezején, hanem a szülőfalu népénél is mindig, míg csak az öregek
nemzedékről nemzedékre szívhez találó apró történeteket regélnek apró unokáiknak a nagy és
igaz emberekről.

XXI.

Vasvári Pál.

- Igaz történet. -

Ezernyolczszáznegyvenkilencz julius havában egyszerre futott le két fényes csillag a magyar égről. Mind a kettő Erdély bércei közt tűnt le.

Az egyik csillag nap volt, ránk ontotta pazar fényét; de mikor már eltűnt, fényes neve bera-gyogta az egész világot. Mint egy kihalt csillag fénye tovább száll a végtelenségben, úgy a Petőfi Sándor nagy neve is akkor terjedt az idegenben, mikor ő már nem volt.

A másik csillagnak nincs ily világjáró neve, de azért, míg az ifjak lelkesülni tudnak a szabad-ságért küzdő hősi bátorságon; a leányok ábrándozni tudnak deli, szép leventékről; a férfiak becsülni tudják az igaz férfiasságot és az anyák megtudják könnyezni a korán meghalt re-ményteljes fiukat, addig Vasvári Pál emléke élni fog közöttünk. Mélyen szívünkbe vésődött neve a lánglelkű szónoknak, a deli ifjú hősnek, kinek emléke élénken megmaradt e vidék népénél is: ez a hegyes-völgyes táj nem is fogja ezt a drága emlékét szétfoszlatni és száll a hagyomány, mint a mese, szájról-szájra: Volt egyszer egy szépséges szőke legény, édes szavú, galambszívű, jegenye növésű, aczélkarú, a ki messzi földről jött ide a mi hegyeink közé; fehér lovon jött és hozott magával sok szép barna legényt, a kikkel megoltalmazza a magyarságot a havasi sok oláhtól.

Úgy van, fehér volt a lova, fehér volt a kalpagjának lengő tolla és fehér virágosak voltak a fák is, mikor a szőke dalia, barna kúngyerekekkel ide, a mi szép hegyeink közé érkezett. A fehér fák, a zöld halmok között kibontották a vérpiros Rákóczi-zászlót, a zászló szalagján egyesült a zöld halmok, a fehér virágok és a piros zászló színe: szóval nemzeti szín szalagot suhogtatott a tiszta légben a havasokról jövő balzsamos szellő.

A fiatal csapatnak nem tetszett a hegyes-völgyes táj. - Miféle görbe ország ez! - kiáltottak fel; de Vasvári Pál ragyogó tekintettel nézett körül, szeme oda tapadt a kék hegyek felett emel-kedő Vlegyászára; tudta, hogy az az óriás hegy fiatal korában tüzet ontott; de már benső tüze kialudt, megvénült, meg is őszült és a tavaszi napsugár alatt rózsaszínben ragyog havas orma.

- Fenséges szép! - kiáltott fel elragadtatva az ifjú vezér.

Talán megérezte, hogy az a fenséges táj lesz az ő kora temetője.

Mielőtt a hős csapat nagy útjára indult volna az ős rengetegbe, szétoszlott egy pár faluban és Vasvári, a ki már gyermekkorában is kitűnt nagy szorgalma által, nem ült tétlenségben. Minden reggel kilovagolt; tanulmányozta a tájat; ilyenkor szóba állt a lakosokkal és most is emlegetik az öregek, hogy be szép volt a szava, ábrázata és a termete. Mikor távolról feltűnt fehér tolla, a gyermekek mind kifutottak és úgy várták, hogy megszólítsa őket. Soha sem csa-lódtak, mert a deli lovagnak mindig volt egy pár édes szava a kis gyermekekhez. Azok a kis gyermekek most koros egyének, de azért még nem feledték el Vasvári Pált.

Lovaglás után irt, olvasott és nagy könyvekből sokat tanult. Aztán napszálltakor, midőn a Vlegyásza fehér ormára tűzszín rojtokat teregettek a felhők, elővette hegedűjét és játszott szebbnél szebb magyar dalokat. A falusi cigányprimás fia, Laczi, eltanulta mindezt és ő is megtanította Vasvárit a hegyi nép búsongó nótáira; aztán úgy játszottak együtt, míg a tűzszín rojtozat homályba veszett és feltűnt a hold ezüst fénye. Vasvári néha énekelt is, akkor gyö-nyörű, férfias hangjának érczsengésére a kerítés mellé gyűlt a falu fiatalsága s úgy hallgatta a

szép dalokat. Az ifjú vezér és a cigány fiú minden este együtt hegedült, s így született meg az a merengő édes-bús dal, mely lelkesíteni is tudott s melyet a vidék »Vasvári nótá«-nak nevezett és dalolt vagy húsz évig; de aztán elfeledte. Csak egy ember, egy vén cigány, Laczi, hegedülte élte fogytáig. Az élete nem fogyott valami gyorsan, mert csak tavaly halt meg szegény: süket is volt, félkegyelmű is, olyan tébolyodott forma; éppen ma ötven éve, hogy megsiketült, megzavarodott. Nagyon szomorú nap volt az!

Vasvári Pál az utolsó hat hetet Magyar-Gyerő-Monostoron - az én kedves szülőfalvamban - töltötte; ott lakott a regényes fekvésű régi udvarházban. Ott akarta édes jó apám lebeszélni arról a szándékáról, hogy a havasokra menjen.

- Még ha egészséges lenne! De ön beteg; már rég figyelemmel kísérem, tudom, hogy beteg, maradjon.

Vasvári Pál azt felelte rá: »Egy költőnek buzdítani kellene erre az útra és nem lebeszélni.«

És ment és nem tért vissza soha...

A falun kívül volt a honvédek sátra, ott gyültek össze a csapatok. Ragyogó szép nyári reggel volt július negyedike; ragyogott a fiatal honvédek arcza is, mikor körülvették imádott vezérüket:

- Már nem beteg! - mondták egymás között a »fiuk« örömmel - és várva várták az elindulást.

- Istenem uram, csak ne mennének abba a veszedelembé! - suttogta a falukból összetolult nép.

Egyszerre csak felzengett a Rákóczi-induló. A Rákóczi-zászló piros selyme suhogva röpködött. Vasvári Pál délczegen ült fehér lován, kalpagjának fehér tolla ringott a tiszta légben, kék szemében égi fény sugárzott, a ki akkor így látta a hős ifjú vezért, nem fogja elfeledni soha.

Megindultak; előbb virágos mezőkön, vidáman csörgedező patakok mentén haladtak a »Béles torka« felé. (Az volt az összes csapatok találkozó helye.) De aztán jöttek a szilánkos sziklaormok, a mély szakadékok. Járatlan utakon törtettek előre az ős rengetegben. És a mint beljebb, beljebb hatoltak, hátuk mögött csak kezdtek a fenyőfák összeomlani. Az oláhok már előbb bevágták a fák törzseit, s mikor a honvédség elhaladt, ledöntötték a fenyőket és elzárták a visszatérő utat. Így értek a Funtinel nevű havas részre, itt aztán 1849. július 6-án, egy pénteki napon kezdődött meg a csata. És az a végzetes, szomorú nap Vasvári Pálnak éppen születésnapja volt. Huszonhárom évet töltött be, mikor hősi halált halt.

A csapat élén, Buzgó Lászlóval, elől lovagolt és az oláhság mind csak a fehér lovas, fehér tollas vezért czélozta; azt mondták: az a Kossuth öcscse - frátje Kossuthuluj, - azt kell legelőbb elpusztítani.

Mikor a honvédség látta, hogy imádott vezére veszedelemben van, közös erővel, hősi bátorsággal rohant az óriás tömegre. A nem várt támadásra az oláhság megrémült és futásnak eredt be a sziklák és fenyvesek közé. Ott hagyta faágyuit, riska teheneit és egy nagy halom sajtot. Az éppen jól fogott a kiéhezett »fiúk«-nak.

Vasvári egy gyerő-monostori oláh fiút küldött követségbe Jankuhoz, az oláhok vezéréhez, békére szólította fel a havas népét. De Abrudbánya felől éppen akkor érkezett az oláhok részére nagy segedelem és feleltek a tribunok:

- Nem békülünk! Mint az egereket az egérütő, úgy össze fogjuk zúzni a magyarokat. - És a faágyukból egyszerre csak tüzelni kezdtek, a sziklákról pedig csufolódó fütttyentések között szórták a közáport és fatörzsöket a magyarokra. Vasvári Pál lovára pattant és lelkesen szólt seregéhez:

- Bajtársaim! Megtámadott drága hazánk védelmére, fel! Folytassuk a csatát! Lelkesítsen az a nagy név, mely a mi zászlónk neve is: a Rákóczi-zászló alatt győzni fogunk; fel csatára!

A fiúk lelkes gyönyörrel nézték ifjú vezéroket, a mint délczegen ül fehér lován és követték volna bárhová.

A mint az ellenség meglátta a fehér tollas ifjú hőst, irtóztató ordítással célba vette. Egyszerre a fehér ló szügyét vér borította, a szép állat hátulsó kél lábára állott, aztán összerogyott, ki-szenvedett.

Egy sugár fiatal gyermek, nem lehetett még tizenhat éves sem, leszökött sárga lováról és szólt:

- Vezér, itt a lovam.

- Köszönöm! Nem fogadom el, gyalog fogom az ágyukat irányítani.

- Akkor én sem ülök lóra, - mondta a gyermek és ott maradt szorosan a vezér mellett s mint egy férfi, úgy segített az ágyuk felállításában. Mikor készen voltak, Vasvári az ágyuk mellé tűzte a Rákóczi-zászlót, övéből kihuzta egyik pisztolyát és vezényelt »Tüzet!«

A zenekar - a vezér kedves czigányai - mindig a csapat közelében volt. De most felette közel érezte a veszedelmet, nem tetszett a helyzet; az ágyuk mögé guggolt és a brúgót, a hegedűt és a klarinétot tartotta az arcza elé. A mint e komikus helyzetet látta a vezér, elmosolyodott és oda szólt:

- Hát aztán azon nem megy át a golyó? Próbáljátok inkább nótával, az jobban megvédelmez.

Erre a czigányok reménységet kapva, rázendítették a »Vasvári nótá«-t.

- Ehj! Nem, nem ezt, ez igen csöndes, igen szomorú: Rákóczi kell nekünk most! Ugy-e fiúk, a Rákóczi-induló mellett akarunk győzni?

Most is él az a férfi a vidékünkön, a ki ezeket a szavakat hallotta és még akkor régen el-beszélte édes apámnak. Elbeszéli ma is szomorú gyönyörűséggel elmerülve a multba. Hősi elszántsággal vívott a honvédség. Hadúr bizonyosan gyönyörködött bátor fiaiban, hős volt ott mindenik, még az a leányarczú fiú is, a ki ott vívott a vezér mellett. A kis csapat meghátrál-tatta azt az óriás tömeget. Ekkor Vasvári előszólitotta a »szürke kalaposok«-at, vagy kétszáz-ötven főnyi székel legényt, az immár kimerült csapat élére állította és folyt az a mesebeli harcz, a melyet csak a félistenek tudtak vívni. Az óriás tömeg ismét hátrált; de rövid idő mulva rohant a havas összes népe, belepte a magas sziklákat és onnan segített a segedelemre jött oláhoknak. Most már nem csak köveket, de óriás sziklatömböket gurítottak az alatt vívó honvédségre.

A megtépett piros zászló foszló selyme vértócsában úszott, egy oláh ficsur vad ordítással rontott Vasvárira; a leányarczú gyermek észrevette és gyorsan ugrott a lándzsa elé és abban a pillanatban halva rogyott össze.

- Szegény gyermek! - mondta Vasvári, - értem halt meg.

A ficsur uj ütésre emelte sulyos lándzsáját, de mielőtt lesujthatott volna, egy szürke kalapos székel legény keresztül lőtte: erre kissé meghátráltak a Vasvárira rontók.

Buzgó László - a társvezér - látta, hogy mind itt vesznek, ha nem hátrálnak, már előbb kiadta a rendeletet, hogy a bevágott utat tisztítsák ki; az ágyukat akarta megmenteni. Mikor jelentették, hogy az út tiszta, Buzgó erélyesen kiáltott oda Vasvárinak:

- Őrnagy úr, gyorsan előre! Az út szabad, mind itt veszünk, ha nem sietünk. - A honvédeknek pedig ezt kiáltotta:

- Fél jobb, indulj!

Azok meg is indultak; de Vasvári nyugodtan felelt:

- Előbb az ágyukat indítom, s csak azután megyek magam.

Az ágyukat nagy zürzavarban megindították, felülről a sziklatömbök szakadatlanul gördültek lefelé; az oláhság mind előbbre nyomult és a megfogyatkozott hős kis csapat ment az ágyuk mellett. Vasvári leghátul maradt. Egy vízmosta mély, keskeny árok volt az, a mit útnak neveztek. Egyszerre az egyik ágyu elől lelőttek egy lovat, a szekér rudja befurakodott a partba és egészen elzárta az utat.

A hátul levők előre kiáltottak:

- Segítség! Nagy baj van! Jertek bajtársak, mentsétek meg az ágyukat!

- Mit érünk már vele: úgy is végünk van! - kiáltott elkeseredve egy honvéd. Erre Buzgó kardlappal felelt és harsányan rendelkezett:

- Vissza! Az ágyukat meg kell menteni!

Ekkor az út magas partjairól is kezdték a köveket zúdíttani: vad ujjongás hallatszott mindenfelé és a végtelen lármát megháromszorozva verték vissza a hegyek: valami rémséges volt az a zúgás, a ki hallotta, soha sem fogja elfeledni - és ezen a vidéken még él néhány egyén, a ki hallotta. - Nem csoda, ha ez a borzasztó helyzet, a pokoli ujjongás, melyben mintha a hegyek is részt vettek volna, teljesen összezavarta a megmaradt néhány hőst.

Felbomlott rendben, megrendülve törtettek előre a levágott, embermagasságú fenyőgallyhalmazban:

- Vissza! Vissza az ágyukhoz! - Rendelkezett Buzgó; de szava elveszett az irtóztató zajban. A ki hallotta, az sem figyelt rá, meg volt zavarodva a parányi csapat. Ekkor egy különösebb hang vegyült a vad ujjongásba: egy síró, jajgató zokogás, s közben egy-egy szó, ilyenformán:

- Jajaj! vége van! - ismét zokogás, - jaj vége van a drága szíp vezérnek! Vége van Vasvári Pálnak!

Czigány Laczi ordított ilyen kétségbeesetten és négykézláb kúszva igyekezett előbújni a gallyak alól.

Szájról szájra adták tovább - vége van Vasvári Pálnak, mentsük meg!

Most már nem volt szükség a Buzgó buzdítására; visszatért minden honvéd: keresztül ugrálták az ágyus szekereket. A legutolsónál Buzgó szétnézett és egész szívéből kiáltott:

- Őrnagy úr! Vasvári Pál, kedves vezérünk, hol vagy? A »fiúk« - a Rákóczi-csapat gyermek-katonái - vezérok nevét kiabálva, törtettek azon hely felé, a hol utoljára látták az ifjú hőst.

Csúfolódó kurjantások, éles fütyentések, éktelen kaczagás és ujjongás hallatszott mindenfelől; a hegyek visszhangoztak, a sziklákról pedig zúdult a kőzár: borzalom volt az!

- Megsebesülve vagy halva, de magunkkal viszzük a mi drága hős vezérünket! - mondták a derék »fiúk.« De ahhoz a helyhez, a hol Vasvári Pálra lelhetek volna, lehetetlen volt jutni; ott már a vérszomjas vad tömeg őrző embertelenséggel tombolt, üvöltött és tépte, szaggatta az elesett magyar hősök vértől ázott ruháit.

Laczi, a »Vasvári czigánya« irtózáttal mutatott egy magas szál oláh legény felé:

- Az ütötte le Vasvári Pált!

És valóban az a csonka ujj, dadogó móre, Togyer Gavрила, ütötte föbe hátulról, a deli szép vitézt, a márcziusi napok ékesnyelvű szónokát!

- Meghalt, meghalt! - zokogott a cigányfiú és ez volt szegénynek a legutolsó értelmes beszéde. Az az irtóztatos nap megzavarta, megsiketítette. Így élt itt vagy negyvenöt évig. Mindent elfeledett, semmit sem tudott, csak egyedül a »Vasvári nótát.«

Kiült a temető aljba és ott húzta napestig azt a nótát, melyet már csak az ő siket füle hallott, mert a nyirettyűje nem is igen érintette a leajzott hurokat. De azért öreg Laczi csak húzta, húzta a Vasvári nótát napfényben, esőben, melegben, hidegben, mindég csak azt.

És Vasvári Pálra, a deli ifjú hősre, a szabadságért küzdő lelkesült vezérre, nem akadt rá az a néhány elszánt honvéd, a ki visszatért felkeresésére. Pedig azok nem riadtak vissza az irtóztató tömegtől; ők csak ifjú vezérokra gondoltak, őt keresték és szólították egyre: - Drága vezérünk!

Mikor az oláhok győzelemittasságának vad tombolása kissé alább szállt, észrevették a honvédeket, rájuk rontottak; de a honvéd bámulatos vitézséggel harczolt, miközben hátrált. Ebből a gyászos emlékü hadjáratból alig maradt életben kilenczven hős; de azok is csak úgy, hogy egy pásztorfiú (úgy tudom most is él M.-Gy.-Monostoron) egy mély árokban a »Gyihor patakban« levezette őket a Török malomig, a hol halálra kínozottan csak összeestek. Másnap bejöttek Gy.-Monostorra, édes apám felkereste őket és lejegyzett mindent, a mit elbeszéltek arról a borzasztó napról.

És »Nyugosznak ők a hős fiak, dúló csaták után...« Nyugosznak és örök álmukat ott aluszszaék egy ős rengeteg fenyvesei között: Vasvári Pál és hős társai egy közös sírban.

A csata után vagy két hétig temetetlenül feküdtek a hullák: fekete madarak serege lepte el a fensíkot és a havasi virágok vérpiros szirmokat nyitottak.

A hullák között annyi volt az oláh, mint a magyar, nem lehetett már kiválogatni őket, így hát a havas lakói egy közös sírba dobták mindnyájukat.

A sír felett hálaadó imát mondott a pápa azért a győzelemért, hogy a honvédséget legyilkolhatták. És azután is minden évben a csata évfordulóján: Szent Ilián ünnepén, összegyűlnek a sírnál és újra, meg újra elmondják hálaimájukat.

Magyar ember oda egy pár évig nem közeledhetett; de mikor már minden lecsendesült, édes apánk elvitt minket, kicsi gyermekeiket, a havasra és egy erdőkerülő elvezetett a Vasvári sírjához; mig odáig értünk, arról beszélgetett az oláh, hogy ő a két szemével látta, mikor a csata után a Vasvári Pál fejére egy fazekat húztak, aztán beszélt annyi borzasztó dolgot, a mi akkor nem volt nekünk, gyermekeknek való, s azért most én sem mondom el nektek, ne érezzétek azt, a mit én éreztem akkor...

A Funtinel fensíkjára értünk, az oláh rámutatott egy nagy halomra:

- Na, ott porlanak Kussuth katonái!

Édes apám megfogta a kezemet, a sírhoz vezetett: szólani akart, de néhány perczig nem tudott, csak nézte, nézte azt a nagy sírhalmot, melyet sűrűn borította a páfrány, s mely alatt Vasvári Pál porlad.

Édes anyánk elfedte szemét és úgy húzódott egy törpe fenyőbokor mellé, hogy az oláh ne lássa könye hullását.

- Akár csak a patak, úgy folyt itt akkor a vér, oláh, magyar vér együtt, - mondta a vezető - de már odább, a merről jöttünk, csak a magyar pusztult, ott mind magyar csontot tapodánk - tette hozzá megelegedéssel.

Édes apánk elküldte az oláhot: menjen, ebédeljen; kérjen a kocsisunktól szalonnát. Mikor magunkra maradtunk, leültünk a sírdomb tövébe és hallgattuk azt a szép szomorú történetet, melyet édes jó apánk elmondott Vasvári Pálról és a funtineli csatáról. Mig beszélt, azt hittem, a fenyves azért zúg olyan búsan, hogy siratja Vasvárit. Azóta gyakran jártam a havast és a fenyves zúgása mindig azt a szomorú emléket idézi fel, soha sem tudom azt a zúgó, bűgő jajgatást elválasztani a mi hőseink szomorú végétől és attól a pillanattól, mikor ott ültünk a nagy sírdomb mellett és édes anyáknak omlottak a könnyei, édes apánk szomorú hangon beszélt és a fenyves zúgott, bűgött nagyon szomorúan...

Aztán felkeltünk és szedtünk sok-sok havasi virágot, tele hintettük vele az egész sírt.

Az ötvenedik évfordulón sokan elzarándokoltak ahhoz a sírhoz, virágot is vittek, könnyet is hullattak... és én ismét hallom a fenyves szomorú zúgását, mikor az első könny és az első virág omlott a Vasvári Pál sírjára.

-&-